

Hoorzitting Tweede Kamer
Museum Smedekinck

Leverkruid
Monitor Bijensterfte

Nederlands Centrum Bijenonderzoek
Boekbesprekingen

*bijen*houden

september 2008

Nederlandse BijenhoudersVereniging

Van de redactie

De productie van een jaargang Bijenhouden kent een strak patroon: elke eerste van de maand zit het werk van de redactie en vormgeving erop en kan de drukker aan de slag. Vervolgens verzendt de drukker Bijenhouden en ontvangt u het maandblad op de 15^e van dezelfde maand. Al jaren komt dit zelfde patroon terug, behalve in juli/augustus omdat we dan een maandje overslaan en hebben we weer eventjes vrij. Maar elk jaar weer is de vakantie sneller voorbij dan verwacht en moet er plotseling aan het septembernummer gewerkt worden, zomaar midden in de vakantie voor mijn gevoel. Het gevolg hiervan is dat er eventjes extra hard gewerkt moet worden om die eerste van de maand te halen en ook omdat er altijd weer teveel kopij wordt aangeleverd voor de maand september. Het lijkt alsof de pen van de schrijvers in de vakantieperiode extra gevuld is. Ook dat is een terugkerend patroon.

In dit nummer een lang informatief artikel over de contacten van het hoofdbestuur met de landbouwcommissie van de Tweede Kamer. Dit naar aanleiding van de toenemende zorg over de bijensterfte en de beperkte financiering van bijenteeltonderzoek.

In dit nummer ook een verslag van het monitoringsonderzoek van Romée van der Zee, die ook een nieuwe stichting voor bijenonderzoek heeft opgericht. Bij dit nummer is een bestelformulier ingesloten voor een nieuw Nederlandstalig boek voor beginnende imkers, waar elders in dit blad een boekbespreking van te vinden is.

Marleen Boerjan

Inhoud

Hoorzitting Tweede Kamer *Rob Nijman, Jan Dommerholt*

De honingbij hoort erbij

Dick Vunderinkfonds *Han Wassink*

Bijenschuur voor Museum Smedekink

Imkerervaringen *Frans Gielen*

Het einde van het bijenjaar in Zuid-Limburg

Bijenplant belicht *Hennie Oude Essink*

Leverkruid (koninginnekruid)

Van imker tot imker *Ko Zoet*

Apipedia *Ton Thissen*

Onderzoek *Romée van der Zee*

Terug naar het lindewoud *Astrid Schoots*

Uit de imkergemeenschap

Honderd jaar Honing- en Bijenmarkt Eerbeek

Onderzoek *Marleen Boerjan*

Nederlands Centrum voor Bijenonderzoek

Buitensnippers *Astrid Schoots*

Uit de imkergemeenschap

Studiedagen NBV 2008

Lerarendag 4 oktober 2008

Cursus gecertificeerd bestuivingsimker

Aanmelding Opleiding Leraar Bijenteelt-A

Bijengezondheidsdag 18 oktober

Cursief *Rik Oldeven*

Bijschrift *Aat Rietveld*

Er gebeurt veel in imkerland

NBV Verenigingsnieuws

Impressie uit de HB-vergaderingen 29 mei en 3 juli

Verslag Algemene Ledenvergadering NBV 5 april

Foto van de maand *mw. A. van Aken*

Vraag en aanbod

Agenda

Colofon

Bijenhouden, maandblad voor bijenhouders

Jaargang 2, nummer 9, september 2008 ISSN 0926-3357.

6 Uitgegeven door de NBV. Verschijnt 11 keer per jaar omstreeks de 15e van de maand (in juli en augustus verschijnt één nummer) in een oplage van 6.300 ex.

8 **Hoofredacteur**

mw. M.L. Boerjan

10 **Redactie**

11 O. Bakker, P. Elshout, M.J. van Iersel, H.A.T. van der Scheer,

14 mw A. Schoots, T. Thissen

15 **Vaste medewerkers**

15 P. van Breugel, F. Gielen, B. Jansen Venneboer,

mw. N. de Jong, H. Oude Essink, en K. Zoet

16 **Redactie & administratie**

mw. M.J.E.M. Canters (secretaris), PB 90, 6720 AB Bennekom,

17 t 0317 42 24 22 f 0317 42 41 80 e redactie@bijenhouders.nl

18 bankrekening 53.90.42.897 ABN-AMRO, t.n.v. Bijenhouden.

Tarieven voor handelsadvertenties op aanvraag bij de redactie
Niet-commerciële advertenties in 'Vraag en aanbod' € 10, per 20 woorden, elk extra woord € 0,25. Betaling bij opgave.

19

19 Alle in Bijenhouden gepubliceerde meningen en inzichten

20 blijven voor rekening van de auteurs. De redactie houdt zich het recht voor de bijdragen in te korten of te redigeren.

21 Overname van artikelen en illustraties alleen met voorafgaande toestemming van de redactie en met bronvermelding.

22 **Kopij, opgave en betaling van advertenties moeten uiterlijk acht weken vóór de datum van verschijning aan de redactiesecretaris**

23 **worden opgestuurd.** Tekst bij voorkeur via e-mail insturen. Zo mogelijk met foto's of dia's (indien digitaal tenminste 300 dpi op te gebruiken formaat).

23 Afdelingen die een cursus organiseren worden verzocht hierover beknopte informatie aan de redactiesecretaris te sturen.

Vormgeving en opmaak Grafisch Atelier Wageningen

Druk Drukkerij Offset Service, Valkenswaard

Omslagfoto Open bijennest. Foto Hennie Oude Essink

Jaarkleuren

De jaarkleuren zijn als volgt. De jaren eindigend op
0/5: blauw | 1/6: wit | 2/7: geel | 3/8: rood | 4/9: groen

Hoorzitting door de Vaste Commissie Landbouw van de Tweede Kamer

De honingbij hoort erbij

Rob Nijman, secretaris NBV, Jan Dommerholt, voorzitter NBV

Een afvaardiging van zes personen van de NBV is in juni door de Vaste Commissie Landbouw van de Tweede Kamer gehoord naar aanleiding van de vele publicaties over de bijensterfte en stand van zaken in de Nederlandse bijenhouderij in het algemeen.

NBV voorzitter Jan Dommerholt heeft een reëel beeld neergezet van de minder florissante situatie waarin de imkerij zich in Nederland bevindt. Een imkerij, die een belangrijke schakel is in de voedselketen met een jaarlijkse toegevoegde waarde van meer dan 750 miljoen euro. Ook heeft hij aangegeven dat er volop kansen zijn om samen met de landelijke overheid de imkerij in Nederland weer op de kaart te zetten. Kansen zoals nieuwe imkers, vitale bijenvolken, drachtverbetering (linde ook in de Nederlandse bossen) en meer praktijkonderzoek en voorlichting over bijen voor de imker aan de basis.

We hebben als afvaardiging een dringend beroep gedaan op de landelijke politiek voor een minimale steun van 1 miljoen euro op jaarbasis om een en ander ook daadwerkelijk te kunnen uitvoeren

Na de inleiding van onze voorzitter zijn door de kamerleden volop vragen gesteld, waarop onze delegatieleden een antwoord hebben gegeven. Aan de hoorzitting met de Tweede Kamer hebben we terugkijkend een goed gevoel overgehouden.

Het past in het beleid om naar buiten toe de imkerij te presenteren als een moderne hobby, die van groot belang is voor de Nederlandse samenleving: de honingbij hoort erbij.

Winst is alleen al, dat we als landelijke bijenhoudersorganisatie op het Binnenhof in Den Haag een luisterend oor hebben gevonden. De politiek is nu aan zet.

Hieronder een samenvatting van de presentatie door de voorzitter van de NBV, Jan Dommerholt, tijdens de hoorzitting.

Imker en bestuiver

Als NBV vertegenwoordigen wij 90% van de ca. 6.500 georganiseerde imkers van Nederland, die samen ongeveer 50.000 bijenvolken verzorgen. Van de 6.500 Nederlandse imkers zijn er nog slechts een 15-tal als beroepsimker actief. Zij voorzien in hun broodwinning door het verhuren van bijenvolken voor de bestuiving vooral bij de commerciële zaadteeltbedrijven en de fruitteilers. Enkele van deze beroepsimkers zijn in dienst van deze zaadteeltbedrijven. Het overgrote deel van de imkers houdt bijen als hobby en zijn dus hobbyimker. Ook zij leveren een directe professionele prestatie als ze bijen verhuren voor de bestuiving van het fruit of andere landbouwgewassen zoals aardbei, zwarte en rode bes en augurk.

Als bijen ingezet kunnen worden voor zaadteelt en de bestuiving van landbouwgewassen dan hebben ze ook hun nut in het openbaar groen van steden en dorpen. In een straal van vijf km rond het bijenvolk bestuiven de honingbijen bloemen in de par-

ticuliere tuin, de bomen en struiken in het park, tuinbouwgewassen in de volle grond in het buitengebied en de wilde planten in natuurgebieden. Een bijzondere paradox: een hobbyist met een professionele prestatie. Elke imker is dus sowieso bestuivingsimker.

Vergrijzende imker

Het beeld van de Nederlandse imkerij kenmerkt zich door een teruglopend aantal imkers en ook een kleiner wordend aantal bijenvolken. Dit in tegenstelling tot andere sectoren van de landbouw waar ook het aantal boeren en tuinders af neemt, maar de productie overeind blijft. Eigenlijk is dit proces al sinds 1984 gaande. Direct na de Tweede Wereld Oorlog waren er zo'n 32.000 imkers georganiseerd. Dat nam snel af tot een dieptepunt in 1967 met 7100 imkers. Tot 1984 was er weer een toename maar daarna ging het gelijkmatig naar beneden met momenteel een 6500 georganiseerde imkers.

Bovendien vergrijst de imker. De gemiddelde leeftijd van de Nederlandse imker ligt tegen de zestig jaar. Alleen al om het aantal imkers op peil te houden is instroom van nieuwe imkers zeer noodzakelijk.

Bijensterfte internationaal

Een ander knelpunt in de bijenhouderij is de sterfte onder bijen. In de pers heeft dit de afgelopen winter veel aandacht gehad. Wintersterfte is normaal. Ieder jaar heeft de imker in het voorjaar zo'n 10% minder volken. In de zomer wordt dit weer aangevuld. Dit jaar echter, maar ook in 2006, lag de sterfte veel hoger. De gemiddelde sterfte zal tegen de 20% liggen, maar verschilt van streek tot streek; in sommige streken geen hogere sterfte, maar in de kustprovincies 40% dode volken. Een alarmerende toestand omdat er minder bijen zijn die voor de eerder genoemde

foto: Harry van Oosterhout, bvBeeld.nl

Zonder een gezonde bijenstand hoeft er ook niet tegen de vorst beschermd te worden

bestuiving zorgdragen en het tevens een persoonlijk drama voor de getroffen imkers is. Deze vorm van sterfte onder bijen, ook wel de verdwijnziekte genoemd, beperkt zich niet tot Nederland.

Ook in onze nabuurlanden en in de VS verdwijnen de bijen massaal. In Denemarken heeft men dit jaar te maken met 50% sterfte. Onderzoekers denken dat het te maken heeft met de van nature niet op de honigbij voorkomende varroamijt. In het begin van de jaren '80, zo'n 25 jaar geleden, is deze mijt uit Azië op onze honigbij overgesprongen. Bestrijding van de mijt vond aanvankelijk plaats met chemische, maar nu met voornamelijk biologische middelen, zoals mierenzuur en andere in de natuur voorkomende zuren. Het is een continue bestrijding van de varroamijt.

Naar de verdwijnziekte wordt in Nederland, zij het op zeer bescheiden schaal onderzoek gedaan door het voormalige onderzoeksinstituut PPO-bijen en door de Stichting Nederlands Centrum voor Bijenonderzoek van mevr. R. van der Zee. In het internationale en Nederlandse onderzoek heeft men nog niet aan kunnen tonen welke fenomenen ten grondslag liggen aan het feit dat de bijen de kast uitvliegen en niet weer terugkeren.

Economisch belang

De algemene maatschappelijke betekenis van de bijenhoudery is onomstreden: zij is van essentieel belang zowel voor de voedselproductie als voor het in stand houden van de planten en plantensoorten in de natuur, tuinen en parken. Het belang van de honigbij komt goed tot uitdrukking als we het in relatie zien met de productie van ons voedsel. Honingbijen zijn hierin een onmisbare schakel.

Voedingsgewassen in Nederland die voor meer dan 80%

afhankelijk zijn van honingbijen zijn: appel, aalbes, aardbei, courgette, framboos, kers, blauwe bes, koolzaad, peer, pruim en tuinboon. Nederland is een wereldspeler op het gebied van de zaadteelt en het ontwikkelen van nieuwe rassen van alle koolsoorten, asperges, komkommer, courgette, aubergine, prei, bloemenzaad etc.. Hier speelt de honigbij een belangrijke rol.

De geschatte waarde van de door de bijen bestoven land- en tuinbouwgewassen onder glas en in de volle grond ligt voor Nederland boven de 750 miljoen op jaarbasis. Rekenen we dit om per bijenvolk, dan zien we dat één bijenvolk groente en fruit bestuift ter waarde van €15.000 per jaar.

Onderzoek in Vlaanderen door prof. Jacobs van de Universiteit van Gent, een autoriteit op het gebied van onderzoek aan en met bijen, laat zien dat in de Europese Unie de honigbij de belangrijkste diersoort is na de koe en het varken. Dit als bestuivend insect in economische termen, te weten de toegevoegde waarde. Prof. Jacobs geeft dus zowel de maatschappelijke als de economische waarde van de honigbij aan.

Ecologisch belang

In de vrije natuur wordt 80% van de planten bestoven door honingbijen. De honigbij is daarom van essentieel belang voor de biodiversiteit. Ahmed Djoghla, algemeen secretaris van de VN-conferentie voor Biologische Diversiteit, wijst erop, dat ongeveer tweederde van de voedselgewassen afhankelijk is van bestuiving door insecten, terwijl de bijenpopulatie wereldwijd verkleint. In het oosten van VS is het aantal bijenvolken met 70 % afgenomen. Als bestuiving verdwijnt, verdwijnen ook plantensoorten. Als we één schakel missen, breekt de ketting. Aldus Djoghla.

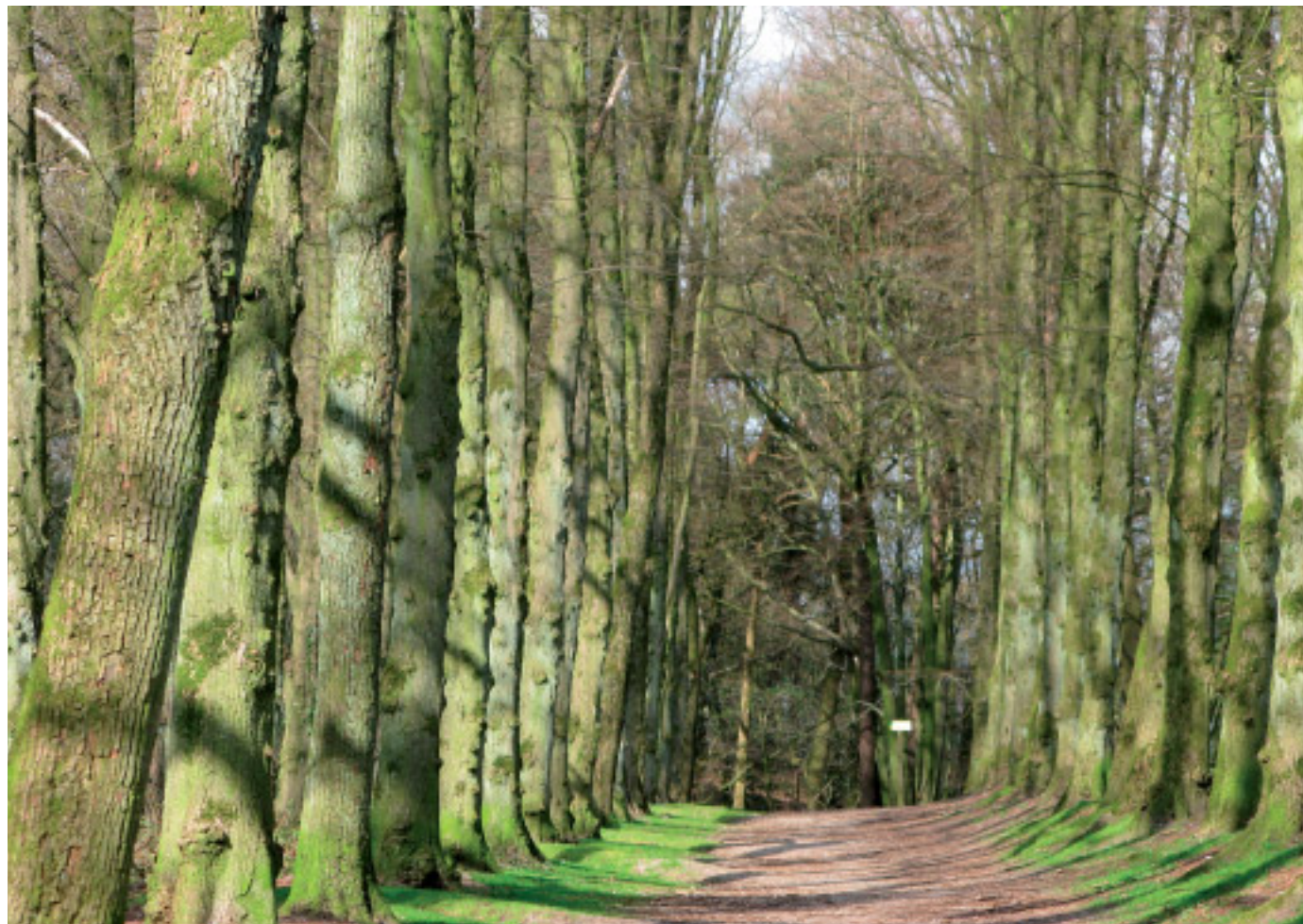

foto: Harry van Oosterhout, bvBeeld.nl

Het lindewoud heeft het voordeel dat de bodem eronder rijker wordt zodat er weer onderbegroeiing komt. Voor de bij is de linde een gewaardeerde boom.

Professionele vrijwilligers zonder financiële middelen

De liberalisering van het landbouwbeleid en de zich daarbij terugtrekkende overheid heeft ertoe geleid dat de meeste sectoren wel een weg gevonden hebben om zelf voor onderzoek en voorlichting te zorgen. Deze zich terugtrekkende overheid heeft de imkerij geen goed gedaan. Imkers zijn hobbyisten; in de imkerij gaan geen grote geldbedragen om. Al heeft de honingbij een grote economische betekenis, de imker profiteert daar niet van in de zin dat hij veel geld met zijn hobby verdient. Ook de bijenteeltorganisaties, zoals de NBV, hebben geen financiële middelen. Het is met een terugtrekkende overheid bijna geheel aan de bijenteeltorganisaties om te zorgen voor kennis en kennisoverdracht, onderzoek naar de vitaliteit van bijen en naar de infrastructuur betreffende de bijenhouderij. Opleiding van imkers en leraren bijenteelt die voorheen plaatsvond binnen het landbouwonderwijs is volledig overgenomen door de imkerorganisaties.

Het beleid en de uitvoering van de bestrijding van bijenziektes is geheel bij de sector terecht gekomen. Een sector, die de financiële middelen hiervoor ontbeert om er professioneel inhoud aan te geven. Dat de middelen er niet zijn, is niet zo vreemd. Het overgrote deel van de imkers heeft bijen als hobby. Hun bijen zorgen voor bestuiving van planten voor de voedselproductie, in de natuur, tuin en park. Gaan ze met hun bijen naar het fruit voor de bestuiving, dan ontvangen ze een verhuurprijs, een kleine onkostenvergoeding.

Voor imkerorganisaties is het dan ook ondoenlijk om bij deze imkers, haar leden een substantiële bijdrage te vragen voor noodzakelijk onderzoek en voorlichting. Momenteel geschiedt alles door en met vrijwilligers.

De steun van de Nederlandse overheid voor de gehele bijenhouderij in Nederland is marginaal. Op landelijk niveau wordt op jaarbasis € 300.000 verstrekt aan de Universiteit van Wageningen voor onderzoek naar onderwerpen gerelateerd aan de bijenhouderij. De helft van het geld komt uit het onderzoekprogramma 'Honing' van de EU-commissie. De andere helft betreft cofinanciering van het ministerie van LNV. De WUR stelt hier drie formatieplaatsen voor beschikbaar.

Wij doen een dringend beroep op de overheid om samen met de imkerorganisaties haar verantwoordelijkheid te nemen in het scheppen van voorwaarden om te komen tot een vitale imkerij in Nederland.

Deltaplan

Dat er wat moet gebeuren voor het behoud van de honingbij in Nederland is duidelijk. Daar moet niet al te lang mee gewacht worden. Mogen we het daarom een Deltaplan voor de honingbij noemen.

Het Deltaplan om een vitale honingbij in Nederland te behouden vraagt om de volgende acties:

- Intensivering van onderzoek naar vitale bijen en het achterhalen van de oorzaken van de wintersterfte.
- Het opleiden van jaarlijks 500 imkers. Momenteel gebeurt dat door de imkerorganisaties. Voorheen was dat een onderdeel van het reguliere landbouwonderwijs. Eigenlijk moet het daar weer naar terug.
- Thematische voorlichting aan de huidige imkers over hoe de bijenvolken vitaal gehouden kunnen worden.
- Van essentieel belang is het verbeteren van de dracht. Op korte termijn is dat mogelijk door samenwerking met agrariërs

en gemeentelijke groendiensten om te komen tot meer drachtplanten alsmede tot een breder assortiment en diversiteit.

Op lange termijn: ter vergroting van de biodiversiteit is substantiële uitbreiding nodig van het assortiment planten dat wordt bestoven door insecten zoals vlinders, hommels, solitaire bijen, sluipwespen en honingbijen. Voor de imker zijn dat de zgn. drachtplanten.

In landschappelijke beplantingen van Staatsbosbeheer, Provinciale schappen, Rijkswaterstaat, Provinciale waterstaat en Gemeentelijk plantsoenenbeheer zou veel nadrukkelijker gekeken moeten worden naar de waarde die de plant heeft voor bestuivende insecten.

Onlangs hebben vier bosbouwdeskundigen een pleidooi gehouden om in onze bossen de linde weer een kans te geven. Oorspronkelijk was het natuurbos in Nederland een lindebos. Het lindewoud heeft het voordeel dat de bodem eronder rijker wordt, dat er weer onderbegroeiing komt. Voor de bij is dit een gewaardeerde plant. Dus als voorbeeld: weg van het eik-berk-beuk denken en terug naar het lindewoud. Dit is ook de titel van het boekwerk van de vier bosbouwers.

In groene beplantingen van overheid en semi-overheid kan het verhogen van het percentage dracht-/insectenplanten tot 50% van het assortiment een enorme toename van de biodiversiteit teweeg brengen. Gevarieerde beplanting staat aan de basis van de biodiversiteitspiramide en het kan budgettair neutraal zijn als bij nieuwe beplantingen bijvoorbeeld een linde in de plaats van een eik komt.

Om dit Deltaplan mogelijk te maken vragen we aandacht van de overheid. Om de activiteiten uit te voeren zal het huidige LNV budget van ca € 150.000,--- aanmerkelijk moeten worden uitgebreid. Voor een Deltaplan t.b.v. de bijenhouderij zal structureel een bedrag van 1 miljoen euro of meer op jaarbasis nodig zijn voor de financiering van de genoemde activiteiten.

Het buitenland ontdekt nu ook dat er wat moet gebeuren. Zeer recent heeft de minister van landbouw in Duitsland, de heer Gert Lindemann € 1,5 miljoen uitgetrokken voor onderzoek naar bijenziekten. Het onderzoek zal worden uitgevoerd aan de universiteiten van Hohenheim en Bochum. Het ministerie van de Vlaamse Gemeenschap heeft een convenant met de Vlaamse imkerorganisaties gesloten om intensief naar de bijenproblematiek te kijken met als pilots meer bijenbloemen vooral in het najaar en de oprichting van een Praktijkcentrum Bijenteelt.

Gezien het maatschappelijke en economische belang van de honingbij vinden wij het wenselijk om als sector tweemaal per jaar overleg te hebben met de minister van LNV. Het huidige ambtelijke overleg is onvoldoende om te zorgen voor een substantiële vergroting van de aandacht van het ministerie voor deze essentiële sector in de land- en tuinbouw.

Bijenschuur voor Museum Smedekinck

Op 1 april jl., tijdens de start van het museumseizoen 2008, kon Museum Smedekinck in Zelhem het publiek een nieuwe trekpleister laten zien. Tegen de zijkant van een bestaande karloods was een heuse bijenschuur gebouwd. Deze waardevolle aanvulling voor het museum werd grotendeels gerealiseerd door Han Wassink, lid van de NBV in Zelhem. Het ontwerp is getekend door de architect die ook betrokken was bij de restauratie van Museum Smedekinck en de eigenlijke bouw is door Han Wassink grotendeels zelf verzorgd.

Het is een tijdrovende klus geweest omdat er eerst toestemming van de gemeente Bronckhorst moest komen voor de schuur. Bovendien vond de bouw grotendeels plaats in de wintermaanden.

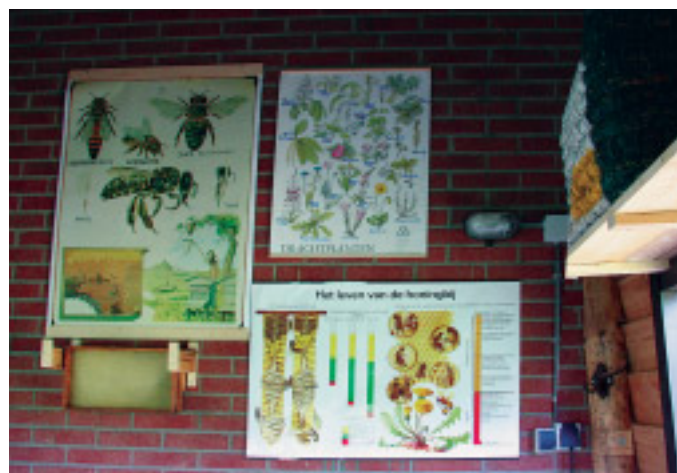

Vooraanzicht van de bijenschuur

Han vertelt: "Toen suiker nog niet wijd en zijd gebruikt werd als zoetstof, had men daarvoor honing, die van nature zoet is. Boeren waren dus vroeger naast landbouwer ook vaak imker". Ook moest de pacht van boerderij Smedekinck, een door Liudger gestichte leenboerderij, in de vorm van honinggelden aan het klooster in Werden (Dld.) worden betaald. De museumboerderij was in zijn ogen zonder bijenschuur dan ook niet compleet. "Het is mede aan een subsidie van het Dick Vunderinkfonds te danken dat de schuur er is gekomen. Tijdens de restauratie en het opstarten van het museum moest er zeer verantwoord met het aanwezige geld worden omgegaan en een bijenschuur stond niet hoog op de prioriteitenlijst. De subsidie voor de schuur kwam dus als geroepen. Het museum wordt volledig door vrijwilligers bemand en alle hulp is voor ons zeer welkom".

Uitleg over bijenleven

In de bijenschuur zelf kan men twee gedeelten onderscheiden. Een gedeelte waar de kasten met bijenvolken staan die te zien zijn door een glazen wand, en een deel met verscheidene attributen die door een imker werden en worden gebruikt, zoals een eikenhouten honingslinger, verschillende soorten kasten en korven etc. Bezoekers kunnen uitleg krijgen over het bijenleven aan de hand van posters aan de wand. Ook het belang van bijen

Posters aan de wand over het bijenleven

voor mens en natuur wordt uit de doeken gedaan, evenals wat erbij komt kijken om daadwerkelijk bijen te houden. "In de toekomst willen we de schuur ook gaan gebruiken om schoolgaande kinderen kennis te laten maken met bijen. En dat kan hier op een veilige manier want we hebben een vitrine gemaakt die aan alle zijden doorzichtig is, zodat iedereen van dichtbij kan zien hoe een bijenvolk werkt".

Detailopname van bijen en uitbouw

De laatste toevoeging is een "spiegelkast" die de bezoeker in een kast laat kijken d.m.v. een spiegel en een lamp die onder de kast zijn geplaatst.

Bent u nieuwsgierig geworden en wilt u de bijenschuur en museum Smedekinck bezoeken? Dan bent u van harte welkom tot 1 november op dinsdag-, woensdag- en donderdagmiddag, alsook op de eerste zondag van de maand van 14.00-17.00 uur. Het museum is gevestigd op Pluimersdijk 5, 7021 HW Zelhem, t 0314-62 06 64, i www.museumsmedekinck.nl

Voor meer informatie kunt u zich wenden tot Han Wassink,
Bleek 4, 7021 XE Zelhem
t 0314-62 23 70,
e hanengerda@arboris.nl.

Imkerervaringen

Frans Gielen

Het einde van het bijenjaar in Zuid-Limburg

Ik zit dit stuk te schrijven terwijl ik met vakantie ben op Terschelling gedurende de laatste twee weken van juli. Voordat ik thuis vertrok heb ik eerst mijn negen volken teruggebracht van vier op drie broedkamers en is in elk volk een mierenzuurbehandeling gestart (Nassenheiderverdamper). In de onderste broedkamer zijn de kantraten al vervangen door raampjes gevuld met hard tempex (zie Imkerervaringen van februari 2008). Het broed is zoveel mogelijk onderin de kasten gehangen. Dit geeft de bijen een goede mogelijkheid, niet gehinderd door broed, met het begin van de wintervoerkoepel in de bovenste bak te beginnen. Elk volk kreeg ook al in één keer 2,5 liter 1:1 suikeroplossing en in de maanden augustus en september zullen de volken zo'n drie keer per week 0,7 liter (1 Hakpot) suikeroplossing krijgen. Op deze manier zal elk volk tegen eind september 15 kg suiker opgeslagen hebben en treedt er geen 'drachtloze' periode op. Hierdoor blijft in mijn ervaring de koningin lang doorgaan met leggen en gaan de volken met veel jonge bijen de winter in. Dit is naar mijn mening een goede start van het nieuwe bijenjaar dat in mijn imkeromgeving start rond half juli, waarna imker en bijen zich voorbereiden op de winter

Mijn afgelopen bijenjaar

Eind september 2007 had ik tien volken ingewinterd. Begin januari 2008 hebben alle negen nog levende volken (één volk was 'verdwenen') een oxaalzuurbehandeling (druppelmethode) gehad. Het aantal gevallen varroamijten was zeer variabel en leek niet afhankelijk van de volksgrootte (zie Imkerervaringen van april 2008). Door het late, maar niet echt koude voorjaar van 2008, was de eerste voorjaarsinspectie pas op 15 maart en bleken acht volken in goede conditie (8-12 raten broed) en volk negen was heel klein. 9 April bleek bij het klaar maken van de volken voor de pruimen- en kersendracht

(4de broedbak met lege raten voor elk volk) dat ik de koningin van mijn beste volk blijkbaar had gedood tijdens de voorjaarsinspectie. Ik vond één raam eitjes, een uitgelopen en twee aan de zijkant opengeknaagde doppen. Blijkbaar was de nieuwe koningin net aan de leg. In de tweede week van april heb ik vier volken in een grote pruimen- en kersenboomgaard gezet. De eerste bijna twee weken was het met name in de nacht koud met in een aantal nachten nachtvorst. Als gevolg hiervan zijn er dit jaar vrijwel geen pruimen en maar weinig kersen in Zuid-Limburg. Op 4 mei, drie weken later dan in 2007, heb ik van zeven volken vegers gemaakt en na 13 dagen doppen gebroken. In de eerste week van mei heb ik zeven volken naar een areaal met 16 hectare al volop bloeiende koolzaad bij Slenaken gebracht en op 17 mei kwamen de volken terug van het koolzaad. Eind mei heb ik uit zeven volken 230 kg voorjaars honing geslingerd. Vanwege de 'bruidsvluchtperiode' van de nieuwe koninginnen kon ik dit jaar niet met de volken naar de acaciadracht reizen. Op 5 juni heb ik vier volken in hartje Maastricht naar de lindendracht gebracht, waarvan de volken begin juli terugkwamen. In het eerste weekend van

juli heb ik 130 kg lindenhoning geslingerd, waarmee het bijenjaar voor mij tot een einde kwam.

Niet welkom bij bijen Terschelling

Evenals vorig jaar ben ik dit jaar ook gaan kijken bij de bijen die op Terschelling bij het 'Oude Scherm' aan de rand van de Boschplaat geplaatst zijn voor de lamsoordracht. Net als vorig jaar was ik blijkbaar niet welkom! De bijen waren uiterst stekeerig (zie foto van een in veelvoud gekregen 'cadeautje'). Volgens de bij u allen bekende Ko Zoet, waaraan ik de dag daarop een 'imkerbezoek' bracht, zijn de bijen als ze op de lamsoor staan vaak in een slecht humeur. Volgens Ko is dat dit jaar waarschijnlijk extra erg door een lange drachtloze periode. Dit komt doordat de heide voor een groot deel verdroogd is t.g.v. de extreme droogte op Terschelling dit jaar. Bovendien stond de Boschplaat een week geleden helemaal onder het zoute water tijdens een vroege zomers storm, waardoor nectarproductie van de al bloeiende lamsoor gestopt is. Armoe troef dus voor de bijen en een excuus om mij tot ver van de kasten met steken te achtervolgen.

Reacties naar fietsgielen@planet.nl

'Cadeautje'

Lamsoor

Lever- of koninginnekruid

Eupatorium L.

Hennie Oude Essink

De naam *Eupatorium* (leverkruid) herinnert aan Mithridates Eupator, koning van Pontus aan de Zwarte Zee (het huidige Turkije), 120-63 vóór onze jaartelling. Hij droomde ervan het hartvochtige juk van de Romeinen, die bijna geheel Europa en een groot deel van Azië in hun greep hadden, af te werpen en het omvangrijke rijk van zijn verre voorvader Alexander de Grote te herstellen.

In een serie veldtochten veroverde hij eerst de landen rond de Zwarte Zee (Georgië e.a.) en vervolgens naar het zuiden het huidige Syrië, Iran en Irak. Toen hij daarna zijn legers naar Griekenland verplaatste, kwam hij in definitief conflict met de Romeinen, die vervolgens drie zware oorlogen nodig hadden om hem te verslaan.

Mithridates kende maar één angst in zijn leven: de meeste koningen in zijn tijd waren door vergiftiging om het leven gekomen. Hij was een groot kruidenkenner en stelde een dagelijks drankje samen van 54 min of meer giftige planten, dat in zijn lijf antistoffen moest kweken tegen een gifmoordpoging. Eén van de bestanddelen was een extract uit het leverkruid, dat vergiftiging van de lever moest tegengaan. Dit laatste werkte zo goed, dat artsen, die zijn legers begeleidden, het veelvuldig toe-

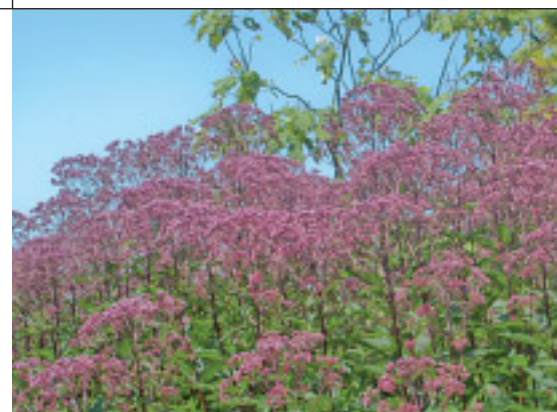
pasten om koortsen die met leverkwalen samenhangen, te verdrijven.

Jammer voor Mithridates heeft het drankje zich tegen hem gekeerd. Toen de Romeinse generaal Pompeius hem definitief versloeg in 63 v.o.j., nam hij zelf vergif in om zijn leven te beëindigen; maar het gif werkte niet: zijn lichaam had teveel antistoffen! Uiteindelijk werd hij, toen hij zijn uitgemergelde manschappen opnieuw aan een veldtocht wilde onderwerpen, door zijn zoon met het zwaard gedood.

Ons leverkruid is door Linnaeus naar hem genoemd: *Eupatorium*. De bijnaam Eupator (= van adellijke geboorte) onderscheidde Mithridates van zijn gelijknamige voorgangers. Als kruidenplant tegen leverkwalen heeft de plant in heel de oudheid en middeleeuwen hoog aanzien genoten; ook nu nog wordt zij in de medische wereld veelvuldig gebruikt.

Eupatorium

Het geslacht *Eupatorium* behoort tot de voor bestuivende insecten zo belangrijke familie van de Composieten. Het zijn kruidige, overjarige planten op stevige stelen, die ieder voorjaar opnieuw uit een vertakte wortelstok omhoog komen. Zij hebben veel vocht en humus nodig. In hoogte variëren zij van 50 cm tot 3 meter

1 Leverkruid verdient als drachtplant én als sierplant veel meer aandacht. Het heeft brede purperroze schermen en trekt veel bestuivers aan.

en de stelen eindigen in brede schermen van witte, roze of purperkleurige bloemhoofdjes, waarvan een wollige wirwar van ver buiten de bloem stekende stijltakjes kenmerkend is.

De bloei van de meeste vertegenwoordigers van deze familie valt na de langste dag en levert van juli tot ver in de herfst nectar en pollen op. Omdat de kroonbuis vrij ondiep is, is de plant aantrekkelijk voor een keur aan bestuivers: bijen, wespen, hommels, zweefvliegen, vlinders, kevers. Als het even meezit kun je ze alle in ruime aantallen tegenkomen. Voor bestuivers is leverkruid een bijzonder aantrekkelijke plant, die bovendien een sie-raad kan zijn in landschap en tuin.

De 600 soorten van de familie zijn alle inheems in Noord-Amerika; de meeste van onze cultuurvarianten komen dan ook daar vandaan. Slechts één vertegenwoordiger komt uit Europa zelf: *Eupatorium cannabinum*.

Bloeiwijze en bloem

De bloeiwijze bestaat uit een breed vertakt bloemscherm, waarin op korte steeltjes de hoofdjes staan met ieder een vijftal tweeslachtige buisbloempjes.

De bloemen zijn vijftallig. De roze, witte of lichtpurperen kroonblaadjes vor-

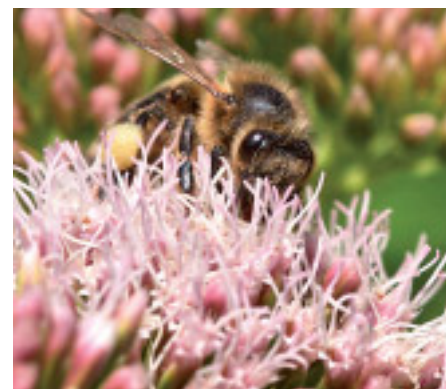
foto's Hennie Oude Essink

2 De bloeiwijze is die van een scherm; de uiteindelijke bloemhoofdjes staan op kleine steeltjes en hebben na opening plm. vijf buisbloemen

3 Uit de kroonbuis komt het bruine pollenkokertje te voorschijn; de stijl veegt het witte pollen naar buiten en splitst zich in twee lange stijltakjes

4 De kleur van het pollen in het korfje is gebroken wit/gelig-wit

andacht dan zij krijgt. Het purper leverkruid, hier 2,5 m hoog,

5 De ver uitstekende stijltakjes geven het scherm een wollig uiterlijk

6 Alle mogelijke soorten fourageren op leverkruid; hier de blinde bij en de honingbij

men een korte kroonbuis van plm. 5 mm, van boven klokvormig eindigend in 5 korte slippen. In de kroonbuis vormen de vijf bruine helmknoppen een kokertje, waarin aan de binnenzijde het pollen vrijkomt. Dit kokertje steekt ruim buiten de kroonbuis uit. Uit het bovenstandig vruchtbeginsel komt één stijl naar boven; met haar veegharen veegt zij het witte pollen uit de pollenkoker en splitst zich vervolgens in twee lange stijltakjes (stempellobben), die ver buiten de bloem steken. In de vrouwelijke fase zijn de stempellobben in haar bases rijp voor bestuiving.

Onder in de kroonbuis bevinden zich de nectariën, die ruim nectar afscheiden; deze is voor de meeste bestuivers goed bereikbaar.

De kelkblaadjes zijn vervangen door een pappus van haartjes, die straks als een parachute het langwerpige bruine vruchtje zullen meevoeren op de wind.

Het dichte bloeischerm biedt een ruime landingsplaats voor vlinders, bijen, vliegen en kevers. (afb. 6 t/m 9) Door de langdurige bloei tot ver in de herfst is het leverkruid een niet onbelangrijke drachtplant; Koster waardeert de drachtwaarde N/P op 3.

Eupatorium purpurium

Het purper leverkruid is één van de soorten die uit Amerika naar Europa werd gehaald en als cultivar ruim in onze tuinen vertegenwoordigd is. De plant wordt twee tot drie meter hoog en heeft prachtig brede purperroze schermen en trekt veel bijen, hommels en vlinders aan. Evenals de andere soorten bloeit de plant van eind juli tot in oktober. De krachtige stelen hebben geen stutten nodig en vormen in één groep een prachtige achtergrond in de tuin.

Dit geldt eveneens voor het nog grotere *Eupatorium maculatum atropurpureum*, dat bovendien een fraai paarsachtig blad heeft.

Eupatorium cannabinum (het hennepachtig leverkruid) is 'hennepachtig' genoemd, omdat het blad op dat van Hennep (*Cannabis*) lijkt.

Deze soort is, als enige, inheems in Europa, Noord-Afrika en Klein-Azië. In Nederland is de plant in ruime mate aanwezig op plaatsen, waar de bodem veel voedingsstoffen heeft en vochtig is: langs sloten en plassen, in riet- en laagveengebieden, duinranden of ook op open plekken in vochtige loofbossen.

De plant is ook in tuinentra te verkrijgen. Zij is stukken korter dan de *purpureum*

en heeft witte tot lichtroze bloemen. Van deze soort zijn ook twee cultivars geteeld: de *albi florum*, ook *album* genoemd; deze is ruim een meter hoog en heeft witte bloemen. De *flore pleno* (of ook: *plenum*) wordt 1,5 meter, heeft dubbele roze bloemen. Deze plant produceert minder nectar; zij is steriel en laat zich alleen vegetatief vermeerderen.

Leverkruid gedijt goed op alle grondsoorten; de plant houdt van humus en veel vocht; op de droge klei gaan al snel de koppen hangen en moet je water geven.

Ons woord koninginnekruid is een verbastering van de Duitse volksnaam *Kunigundenkraut*; genoemd naar de heilige Kunegonde, gemalin van keizer Hendrik II. In het begin van het tweede millennium was Hendrik II de grote voorvechter van het Christendom; hij herstelde het oude grondgebied van Karel de Grote en bracht het onder de jurisdictie van de paus, die hem in 1014 tot keizer kroonde. Toen de keizer in 1024 stierf, gaf zijn vrome weduwe al haar bezittingen weg en legde zich toe op de verzorging van zieke wezen en armen; zij deed dat met kruiden. Zou ook het leverkruid daarbij zo'n grote rol hebben gespeeld, dat de plant in Duitsland haar naam kreeg?

7 Alle vlinders uit de omgeving komen zich melden; hier het Oranje zandoogje

8 Van de vele hommels hier: de Kleine aardhommel

9 Het Gamma-uiltje beweegt haar tong precies tussen pollenkoker en kroonbuis

van imkertot imker

Ko Zoet

Door de bril van Vader Cats (1656)

“Hoe wel de bien ligt zyn, en van den wind somwylen gekeerd worden, wanneer zy nu tegen den wind opvliegen, nemen zy steentjens in hunne pootjens, en vliegen daer mede leeg na de aerde; elk is zyn werk fraey af gedeyld, wat zy in den buyten korf te doen hebben, eerst zoeken zy het gene naest by de korven is. Daer naer zenden zy verspieters uyt waer nog meer te halen is, wanneer in hunne beurt alles op is, dan nemen zy bloemen in de pooten, eenige ook water in den mond, en vliegen also na huys. De jonge bien vliegen alderverst, om honing en wasch te halen; de oude blyven t’huys, hun word geen onverdragelyken arbeyd opgeleyd, wagtende op hunne kinders komst, en opdat zy zoo veel te haestiger weder te velde gaen, nemen de ouders hunne kinderen het gebragt goed af, en zetten het op hunne plaats zeer konstiglyk daer het behoort. Van binnen voerd het d’een na d’ander, die het opsmukt en ordentelyk zet: boven maken zy altyd kleyne huyskens daer hunnen koning in woont”.

De regen klettert tegen het zolderraam

Het is een prettig geluid na een paar weken droogte en een stevige uitdrogende noordooster. De planten knappen er zinderogen van op en voor de vogels worden de wormen weer bereikbaar als voedsel voor hun kroost. Terug naar de geluiden. Die spelen ook in en bij het bijenvolk een belangrijke rol. Het tuten en kwaken van koninginnen of het geluid van een bij die een aanhankelijkheidsverklaring wenst af te leggen zijn geen onbekende. Heel wat rustgevender klinkt het geluid op een mooie avond als de bijen staan te waaieren om vocht uit de woning te verwijderen. Vocht van de nectar of de plons voer die we hebben gegeven.

‘Tuterende wachtbijen’

Toch zijn er ook minder bekende geluiden. Dat werd duidelijk in een helaas te vroeg afgesloten rubriek “Wonderlijke waarnemingen”. Het werkte als volgt. U merkte iets bijzonders of een onbegrepen gedrag bij de bijen en legde uw vraag voor aan de redactie. De redactie schoof de vraag door naar Hayo Velthuis die een antwoord trachtte te vinden. Dat gebeurde ook bij de vraag over ‘tuterende’ wachtbijen. Een verklaring was echter niet zo gauw voorhanden. In het blad *‘Journal of Apicultural Research’* uit 1980 vond ik een verslag over een vergelijkbare waarneming in Japan bij aldaar gehouden Italiaanse bijen. Eerst een ingekort verslag uit genoemde rubriek (zie BIJEN, maandblad voor imkers 12(12):348 (2003).

Op herhalingsoefening

“Op een frisse zonnige herfstochtend, 29 september 2003 omstreeks 10.00 uur, stond ik bij de bijenkasten te kijken naar binnenkomende stuifmeelhaalsters. Ze werden bij het landen vluchtig geïnspecteerd door de niet al te talrijke wachtbijen in het vlieggat. Op de grond voor de kast zocht een enkele wesp naar stervende bijen. Heel af en toe lukte het een wesp om even in de kasten naar binnen te vliegen. Alles een normaal gebeuren bij het begin van de herfst.

Maar bij één kast waren andere dingen te zien. Een stuk of tien wachtbijen dromden in het brede vlieggat op een rijtje tegen elkaar. Ze schoven wat heen en weer maar bleven steeds op hetzelfde stukje met de kopjes naar buiten kijken. Het was beslist geen zenuwachtige vlieg-gatbewaking, want de enkele wesp een eindje verder op de vliegplank kon ongehinderd naar binnen. Er was verder nog weinig verkeer en alles zag er heel rustig uit. Het bijzondere was echter dat ik steeds geluiden hoorde die ik niet anders kan beschrijven als een afgezwakte variant op het tuteren van een jonge koningin. Niet zo’n mooie kernachtige fluitende toon. Het was iets heser en zachter, maar verder leek het er bijzonder veel op. Eerst verwachtte

ik elk moment de koningin op de vliegplank te zien verschijnen vanwege de haast hofstaatachtige rij, maar er veranderde niets. Steeds hoorde ik één of twee tuterende geluidjes tegelijk op iets verschillende toonhoogte, terwijl de bijen op een rij heen en weer bleven dribbelen. Ik heb een half uur geluisterd, maar het bleef onveranderd bij deze kast. Bij de andere kasten was niets te horen.

Een week later hoorde ik het fluitende gepiep opnieuw. Ik ben toen met mijn neus erbovenop enkele centimeters van het vlieggat gaan turen. Dit keer kon ik duidelijk zien waardoor het geluid ontstond. Een wachtbij drukte steeds met haar borst op de ondergrond gedurende twee tot drie seconden en liet daarna weer los door recht op de pootjes te gaan staan. De bij herhaalde dit patroon steeds, intussen wat heen en weer lopend. Het geluid klonk parallel met deze bewegingen. Het achterlijf ging met het borststuk mee naar beneden maar bleef gewoon doorgaan met in- en uitschuivend ademhalen”. Tot zover het verslag van Astrid Schoots.

Tutende wachtbijen

In 1978 was er op de bijenstand te Sapporo veel overlast van de *Vespa simillima Smith*, één van de meest algemeen voorkomende soorten in Hokkaido (Japan). Vanaf einde augustus tot begin oktober bezochten dagelijks 20 tot 50 hoornaars de bijenstand. Tijdens de nachtelijke uren was er al getuut te horen uit verschillende volken. Toen de volgende morgen de hoornaars bij de volken verschenen werd het getuut overgenomen door de wachtbijen die vaak op elkaars rug gezeten een kluwen vormden voor de vliegopening. In alle volken was het aantal wachtbijen hoog. Opgewonden wachtbijen maakten direct contact met thuiskomende haalbijen. Tijdens de waarnemingen tuutten 5 van de 53 wachtbijen en bij een ander volk 3 van de 15 wachtbijen. Hoornaars die de vliegopening naderden werden door wachtbijen aangevallen, meestal werden ze door de hoornaar afgeschud. Toen een hoornaar de fout beging om op de verza-

melde bijenkluwen te landen werd ze ingesloten en gedood.

In het vervolgonderzoek werden op 5 september de geluiden bij de vliegopening opgenomen. Om even na 5.00 uur verschenen de hoornaars in het schemerdonker. Naast het gezoem van de hoornaars werd het getuut van de wachtbijen en 'Bipping'-geluiden opgenomen. De laatste zijn geluiden die waarschijnlijk ontstaan door vleugelslagen als de bij snel rondraait wanneer mieren of andere aanvalers het volk naderen. Al de bijengeluiden waren onafgebroken te horen tijdens de aanwezigheid van de hoornaars. Het door de wachtbijen (*Apis mellifera*) geproduceerde tuutgeluid had een frequentie van 500 tot 700 Hz. De Japanse honingbij *Apis cerana* heeft een effectievere verdedigingswijze tegen de hoornaar dan de Europese honingbij. Als een hoornaar een Ceranavolk dreigt aan te vallen produceren ze een waarschuwingssignaal dat geen enkele overeenkomst heeft met het eerder genoemde tuutgedrag. Terug naar de waarnemingen van Astrid Schoots. Zal het gedrag van de bijen op haar stand in 2003 wellicht iets te maken hebben met een genetisch erfgoed, waarbij opnieuw de *Apis cerana* (denk aan de varroamijt en *Nosema ceranae*) aan de basis staat?

Verenigen

Hoe je met een gerust hart je volken laat van de heide kan terughalen

Op de Sallandse markt stond ik in een verpleegtehuis te Colmschate honing en kaarsen te verkopen aan patiënten en bezoekers. De Larense boerendansers wervelden er rond op hun witgeschuurde klompen en één van hen was imker. Als een bij kwam hij op mijn zoet kraampje af en wij raakten in gesprek. Hij had zijn volken nog op de heide staan en het was al twintig september. Ik vond het wel tijd worden om ze terug te halen, maar hij wilde zijn volken laten staan tot aan het eind van de heidebloei. Mijn vraag aan hem was hoe hij ze dan nog met succes dacht in te winteren. Daar had hij het volgende op gevonden: Hij had drie volken

op de heide staan en tevens drie volken thuis op de bijenstand. Die volken bij hen thuis had hij flink ingewinterd (vijftien kilo suiker elk). Voor hij de heidevolken op de aanhanger laadde, schoof hij een bier-viltje gedrenkt in muskaatolie door de vliegopening naar binnen. Dat deed hij ook bij de drie volken thuis. Bij thuiskomst schoof hij de heidevolken onder de thuisvolken en liet ze voor de zekerheid ook nog 'de krant lezen'. Als de volken aan elkaar gewend waren nam hij een paar dagen later de verzegelde heidehoning af.

Woar is mien anhanger?

Het reizen met de bijen en mooie verhalen horen bij elkaar. Een verslag uit Varsseveld, "Woar is mien anhanger"?

Een bekend imker van onze vereniging haalde de bijen van de heide. Vanwege het gewicht van de kasten moest hij er enkele laten staan. Bij de slagboom gekomen twijfelde onze imker of hij bij de achtergebleven kasten de vliegplank wel weer open had gedaan. De aanhanger werd afgekoppeld en moeizaam werd door de modderpoelen terug gereden naar de kasten. Weer terug bij de slagboom werd de aanhanger weer aangekoppeld en welgemoed ging het op huis aan, denkend aan de vele emmers heidehoning die geslingerd zouden worden. Na een tijdje rijden dacht onze bekende imker dat de kasten toch niet zo erg zwaar waren, want hij voelde de aanhanger helemaal niet meer. Hij keek in de binnenspiegel en zag tot zijn schrik geen aanhangwagen. Vertwijfeld riep hij naar z'n bijenmaatje: "Woar is mien anhanger"? Terugrijdend vonden ze die staande op een paaltje in de buurt van de slagboom. Met een zucht van opluchting werd hij weer aangekoppeld en ging het nogmaals huiswaarts. Zo zie je maar, imkeren is een secuur werkje.

Het weer in september

Voor de periode 1971-2000 geldt als landelijk gemiddelde N=133 uren zonneschijn, N=75 millimeter neerslag en een

Jaar	Zon(uren)	Neerslag(mm)	Max. temp °C
2003	++ (209)	- (52)	+ (20,6)
2004	++ (194)	N	+ (20,0)
2005	++ (195)	N	++ (20,9)
2006	+ (180)	-- (13)	++ (23,1)

vet = record

maximumtemperatuur van N=18,7°C.

Geraadpleegd

Tongeren, Frans van Hoe je met een gerust

hard je volken laat van de heide kan terughalen; "De Vliegplank" 6(4): 11 (1995)

Imkervereniging Gorssel

Schoots, Astrid, Tuterende wachtbijen; Bijen 12(12): 348 (2003)

Takeshi Ohtani and Tsutomu Kamada, Worker Piping; Journal of Apicultural Research, 19(3): 154-163 (1980)

Door de bril van Vader Cats (1656): 9

"Woar is mien anhanger" Jubileumuitgave "De Vliegplank" 25(2): 31 (2006)

Imkervereniging Varsseveld e.o.

Apipedia

Propolis Komt niet voor in diverse woordenboeken. Wie ooit Grieks geleerd heeft, interpreteert het woord als: ten behoeve/ter bescherming van (pro) de stad (polis). Dat komt in ieder geval overeen met de aanwending van dit hars door bijen, namelijk het dichten van kieren en gaten in de korf of kast en het tegengaan van indringers (muizen bijvoorbeeld, maar ook bacteriën).

Larve in Latijn: larva: spook, boze geest, demon, mombakkes. Het masker dus waarachter zich het ware wezen verborgt.

Bronnen

N. van Wijk, Franck's Etymologisch Woordenboek

J. de Vries, Etymologisch woordenboek (Aula)

Latijns-Nederlands woordenboek (Aula)

Grieks-Nederlands woordenboek (Prisma)

Monitor Bijensterfte deel 1

Uitwintering en regionale spreiding

.Romée van der Zee, Nederlands Centrum voor Bijenonderzoek

In de media verschenen de afgelopen maanden talloze publicaties over bijensterfte, zowel nationaal als internationaal. Imkers discussieerden op het imkerforum van Bijenhouden.nl en de minister van LNV informeerde de kamer. De omvang van de bijensterfte bij Nederlandse imkers kan vanaf april real-time gevolgd worden op www.beefriends.org. In een drietal artikelen wil ik de resultaten van het monitoringsonderzoek bespreken. In dit eerste artikel analyseer ik de omvang en de verspreiding van de bijensterfte in de winter 2007-2008. In een tweede artikel bespreek ik de mogelijke relatie van de bijensterfte met de bestrijding van de varroamijt in 2007 en in een laatste artikel wil ik dan de ingaan op een mogelijke relatie tussen de (kwaliteit van) koninginnen en de bijensterfte.

Bij de interpretatie van het verloop van de sterfte bleek niet alleen het sterftecijfer van belang. Een belangrijke vraag die daarbij gesteld moet worden, is of een hoge sterfte een natuurlijk verschijnsel is dat zich zo af en toe voordoet, en dat bijen zelf oplossen in de zwermperiode. Of is er sprake van een structureel probleem waarbij bijensterfte een indicator is van problemen die een grotere reikwijdte hebben? De media beantwoorden deze vraag met name vanuit de optiek klimaatveranderingen en straling door zendmasten. Van imkerzijde wordt gewezen op het gebruik van pesticiden in de landbouw door gemeentelijke diensten en door particulieren.

Naast het leveren van zo goed mogelijke cijfers en argumenten voor deze publieke discussie is de invalshoek van het Nederlands Centrum voor Bijenonderzoek (NCB, zie elders in dit nummer) het vaststellen van de dynamiek van bijensterfte in omvang en verspreiding zodat de genomen maatregelen geëvalueerd kunnen worden. Bovendien kunnen we nagaan of er verschillen tussen dode volken te onderscheiden zijn die mogelijk verwijzen naar een of meerdere ziekteverwekkers. In de vragenlijsten van 2007 en 2008 hebben wij met name onderzocht of sterfte met kenmer-

ken van CCD (*Colony Collapse Disorder*) te onderscheiden is van andere bijensterfte. CCD wordt in Nederland vaak omschreven met 'verdwijnziekte'. In dit artikel gebruiken wij verder de term CCD.

Nederlandse sterftecijfers bijensterfte 2008

In de eerste week van april 2008 zijn de imkers van wie het e-mailadres bekend is uitgenodigd om een vragenlijst in te vullen. Aan de afdelingssecretarissen werd de mogelijkheid geboden om de vragenlijst te downloaden en in te vullen op de site www.beefriends.org. Op deze manier zijn van 820 Nederlandse imkers gegevens verzameld over 9847 ingewinterde bijenvolken. Daarvan bleken er in het voorjaar 2293 dood. Het landelijk sterftecijfer voorjaar 2008 komt daarmee op 23,3 %. Deze sterfte is vergelijkbaar met voorjaar 2006 toen ook een kwart van de bijenvolken dood bleek (figuur 1). De sterfte blijkt zich zowel bij grote als kleine imkers te hebben voorgedaan. Alleen de imkers met 21 tot 80 volken scoren lager (figuur 2). Daarmee wordt een trend van de laatste jaren doorbroken waarbij de sterfte afnam naarmate een imker meer volken had. Wellicht omdat in de imkerpraktijk ook voor grote imkers geen afdoende antwoord beschikbaar is op de ziekteverwekkers die tot de sterfte leiden. Aan welke ziekteverwekkers moet daarbij gedacht worden? Onderzoekers houden rekening met een complex van oorzaken voor sterfte met een CCD-karakter. Als mogelijke nieuwe kandidaten worden genoemd de microsporied, *Nosema ceranae* en het *Israeli acute paralysis virus (IAPV)*.

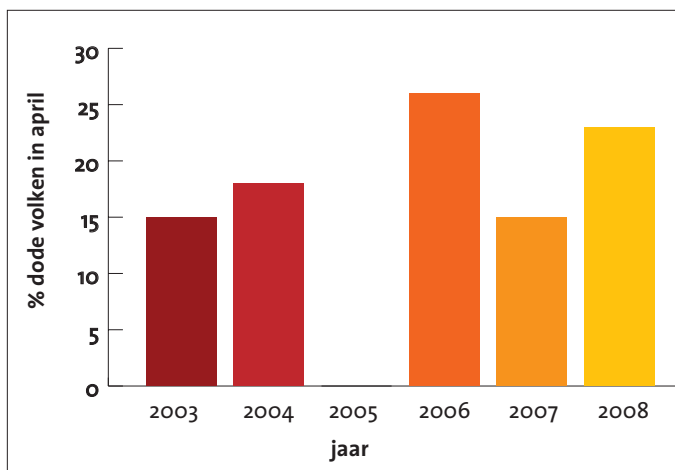
CCD-sterfte in Nederland

Als criterium voor CCD-sterfte geldt tot nu toe het (ogenschijnlijk) plotseling verdwijnen van een bijenvolk, waarbij in de kast geen bijen meer worden aangetroffen of hooguit een restant bijen met soms een koningin. De honing- en pollenvoorraad in het dode volk is nog intact.

Aan de imkers is in onze lijst de vraag voorgelegd hoeveel van hun dode volken binnen deze omschrijving pasten. Deze vraag werd beantwoord door 812 imkers. Zij constateerden dat van 7434 ingewinterde volken 1772 volken (18%) dood waren met CCD-kenmerken. Ook hierbij is gekeken naar de relatie sterfteverdeling en omvang van het aantal bijenvolken per imker. Grote imkers geven een hogere CCD-sterfte aan. Een mogelijke verklaring voor dit verschil ligt misschien in het feit dat deze groep de vragen slechts globaal beantwoordt. Bovendien verschilt de wijze van imkeren met name in de bestuivingsector aanzienlijk van de hobby-imkerij.

Regionale verschillen

In het voorjaar 2006 bleek de sterfte gelijkmatig verspreid te zijn over het land. Berichten over grote sterfte kwamen in 2008 vooral vanuit het westen van het land. Om te onderzoeken of dit in onze data terug te vinden was, hebben we twee Randstad-provincies (Zuid- en Noord-Holland exclusief Texel) vergeleken

Monitor bijensterfte in Nederland (sterftepercentages 2003-2008).
Nederlands Centrum voor Bijenonderzoek

met twee provincies uit het binnenland (Gelderland en Overijssel). Texel valt weliswaar bestuurlijk onder Noord-Holland, maar is door het importverbod van bijenvolken minder kwetsbaar voor infecties en komt wat betreft vegetatie en klimaat meer overeen met de groep Waddeneilanden.

In Gelderland plus Overijssel bleken 1797 volken van 227 imkers te zijn ingewinterd waarvan er in het voorjaar 358 (= 19,9%) dood waren. In Noord- en Zuid-Holland winterden 163 imkers 1812 volken in waarvan er 821 (= 42,9%) in het voorjaar dood waren. Dit verschil is statistisch significant. Ik voerde nog een controle uit door twee afdelingen, waarvan veel informatie beschikbaar was, uit beide gebieden te vergelijken. In de afdeling Enschede (56 imkers, 314 volken ingewinterd, 92 dood) lag de sterfte met 29,3% hoger dan gemiddeld in Gelderland/Overijssel. In de afdeling Hollands-Midden (33 imkers, 362 volken ingewinterd, 186 dood) lag de sterfte echter op 51,4%. Ook dit verschil tussen beide afdelingen bleek statistisch significant. Voor een verklaring van deze verschillen is vervolgonderzoek noodzakelijk.

Regionale klimaatverschillen

Gedacht kan worden aan regionale verschillen in klimaat en drachtmogelijkheden. Het KNMI publiceerde juli 2008 het rapport "De toestand van het klimaat in Nederland 2008" met daarin de volgende vaststelling: "Gedurende het hele jaar heeft de Noordzee een temperende invloed op de temperatuur aan de kust. Voor neerslag is de invloed sterk van het seizoen afhankelijk. In het voorjaar warmt het land snel op ten opzichte van de Noordzee. Het relatief koude Noordzeewater zorgt dan voor een onderdrukking van buienactiviteit aan de kust. De kustzone is daarom in het voorjaar en de vroege zomer droog en zonnig ten opzichte van het binnenland, met name in mei en juni. In de late zomer en het najaar is de situatie precies omgekeerd. De Noordzee is dan relatief warm en buienactiviteit wordt versterkt boven dit relatief warme water. In september, oktober en november valt er in de kustzone de meeste regen (zie KNMI klimaatatlas)." Het gevolg van dit mechanisme zou kunnen zijn dat in de periode

dat winterbijen worden aangezet de foerageer-mogelijkheden achterblijven bij die in het binnenland. Dit zou nog versterkt kunnen worden indien ook het stuifmeelaanbod in West-Nederland in deze periode tekort zou schieten. Als winterbijen een tekort aan eiwitten ondervinden vergroot dit de kans op een *Nosema apis* uitbraak in het erop volgend voorjaar. Klimaat- en vegetatieverschillen lijken op zichzelf onvoldoende voor een volledige verklaring omdat in de kustgebieden 37 % van de imkers geen bijensterfte heeft ondervonden en omgekeerd in het binnenland de helft van de imkers met meer dan 10% sterfte is geconfronteerd. Wellicht spelen plaatselijke verschillen in vegetatie en dracht een rol en het al dan niet geïnfecteerd zijn met een veroorzaker van CCD.

CCD-sterfte nader bekeken

Bij telefonische navraag in de afdeling Hollands-Midden bleek dat de betreffende imkers een beschrijving gaven van de dode volken die op onderdelen afweek van de definitie van CCD-sterfte die in de vragenlijst gebruikt werd. Bijna zonder uitzondering constateerden de imkers het volgende: reeds in oktober en november werden dode bijen voor en in de kast gevonden. In de dode volken was meestal enig broed aanwezig en voldoende pollen en honing. Het proces van verdwijnen was eerder een kwestie van een aantal weken, soms maanden, dan van dagen. Het werd door de imkers wel als verdwijnsiekte beleefd. Dit meer geleidelijk instorten van bijenvolken komt overeen met een ineensstorting van bijenvolken tijdens de herfst of winter als gevolg van een natuurlijke infectie met *Nosema ceranae*.

Het risico van verdwijnsiekte bij bijenvolken die geïnfecteerd zijn met *Nosema ceranae* is zes keer hoger dan bij niet geïnfecteerde volken. (Martín-Hernández et al., 2007). In augustus 2007 stelden wij in Nederland voor het eerst *Nosema ceranae* vast op Terschelling. In ons meerjarenonderzoek op de Waddeneilanden en op twaalf standen verspreid over het Nederland, vonden wij op elf van de twaalf bemonsterde standen *Nosema ceranae*, en wel in bijna alle bemonsterde volken. Verspreiding van deze parasiet in combinatie met bovengenoemde verschillen in klimaat en vegetatie kunnen een verklaring vormen voor de opgetreden sterfte. Het meerjarenonderzoek Bijensterfte dat wij op dit moment uitvoeren moet daarin meer duidelijkheid brengen.

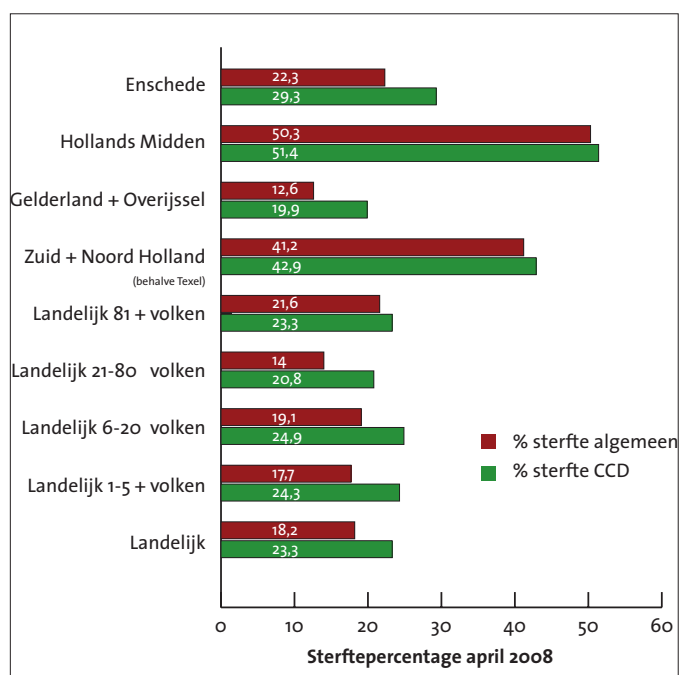
Samenvatting

Een sterfte van een kwart van de bijenvolken heeft zich in de herfst en winter van 2007-2008 voorgedaan. Met name in de kustgebieden was de sterfte dramatisch hoog. Daar ging bijna de helft van de volken verloren. Een mogelijke factor in deze sterfte is het optreden van de parasiet *Nosema ceranae* in combinatie met weers- en drachtomstandigheden die voor de ontwikkeling van deze parasiet voordelig gewerkt kunnen hebben.

Tenslotte, onze hartelijke dank aan de imkers en afdelingen die hebben deelgenomen aan deze landelijke monitor.

Literatuur

www.beefriends.org

Sterftepercentages 2008 per groep. Nederlands Centrum voor Bijenonderzoek

Bijenhouden, hoe doe je dat?

Marleen Boerjan

Waarschijnlijk heeft Jan Charpentier geregeld in de boekenkast mis gegrepen toen hij weer eens de vraag "Imkeren, hoe doe je dat eigenlijk?" moest beantwoorden. Met de vertaling uit het Duits van het boek "1 mal 1 des Imkern" van Friedrich Pohl voorziet hij, bijenteeltleraar in hart en nieren, in elk geval in een leemte: voor de beginnende imker is er weer een Nederlandstalig boek dat aansluit bij de huidige stand van zaken. Een leemte die overigens al lang door de leden van de commissie Bijenteeltonderwijs was gesignaleerd. Een handboek ter ondersteuning van de bijencursussen ontbrak immers. Daarin wil het boek "Bijenhouden. Hoe doe je dat?" voorzien.

"Bijenhouden. Hoe doe je dat?" telt 124 pagina's en is voorzien van vele kleurenfoto's. Het boek telt acht inhoudelijke hoofdstukken en een extra hoofdstuk met de adressen van belangrijke bijenteeltorganisaties en andere instanties.

De hoofdstukken zijn helder geschreven. De belangrijkste informatie is opgenomen in een gekleurd kader zodat deze in één oogopslag gemakkelijk is terug te vinden. Aan het begin van elk hoofdstuk staat een opsomming van de verschillende paragrafen in dat betreffende hoofdstuk. Die zijn in de hoofdstukken redelijk gemakkelijk terug te vinden, al vind ik het onderscheid tussen paragraaf en subparagraaf in de opmaak te gering. Het boek is uitdrukkelijk geschreven voor de beginnende imker. De ervaren imker die meer verwacht dan een naslagwerk kan teleurgesteld zijn.

Werken in de bijen

Bij het lezen van dit hoofdstuk ben ik op de stoel van een beginnende imker gaan zitten. Kan ik aan de slag? Wat moet ik bijvoorbeeld in de vroege zomer doen? In het hoofdstuk 'Werken in de bijen' vind ik een schematische beschrijving van de optimale opbouw van een bijenvolk. Vooral de verschillende tekeningen en de beschrijving erbij helpen mij verder. Ik blader door naar de tweede paragraaf: 'Het jaar rond met de bijen', daar lees ik veel over de wintertros en de ontwikkeling in het

voorjaar. Over wat ik moet doen in de vroege zomer, daarover vind ik in dit hoofdstuk niet zoveel. Daarvoor moet ik toch echt naar het volgende hoofdstuk: 'Zwermen en afleggers'. Hier mis ik als beginnend imker wel de adviezen van een ervaren imker. Ik mis ook de prachtige verwijzingen naar de 'tutende' en 'kwakende' koninginnen. Moderne imkers hoeven hun oor blijkbaar niet aan de kast te luisteren te leggen.

Kritische blik

Overigens staan er ook fouten in het boek zoals bijvoorbeeld in de schematische tekening van de bouw van de honingbij. Op het achterlijf is een poot getekend. De honingbij heeft, net als bij andere Hymenoptera, drie pootparen. Per segment van het borststuk één pootpaar en dus niet op het achterlijf.

In de 'Richtlijnen voor de aanschaf van bijen' staat, naast de vele nuttige tips, een bevreemdende opmerking: de verkoper van het bijenvolk moet verklaren dat het volk vrij is van Amerikaans vuilbroed (AVB). Ik ga ervan uit dat een bijenvolk dat te koop wordt aangeboden geen AVB symptomen kent omdat er voor deze bijenziekte een meldingsplicht is zoals in het hoofdstuk 'Bijengezondheid' wordt beschreven.

In het hoofdstuk 'Honing en was' mis ik de richtlijnen voor de informatie die op het honingetiket moet staan. En in het hoofdstuk bijengezondheid verbaas ik mij over het feit dat in de paragraaf "Varroa bestrijden" niet expliciet verwezen wordt naar de folder van Bijen@wur.nl. Zo kan er verwarring ontstaan over de manier van werken met de verschillende chemische bestrijdingsmiddelen en de concentraties die gebruikt moeten worden.

Conclusie

De beginnende imker kan na het lezen van dit boek aan de slag, zeker als hij wat kopietjes maakt van de diverse overzichten en deze bij zijn basisuitrusting stopt als geheugensteuntje. Ik kan niet anders concluderen dat alles wat gezegd moet worden, ook beschreven is. Wat ik echt mis is de verwijzing naar een ervaren imker, lid van een vereniging die als vraagbaak

kan dienen. Een beginnende imker kan veel leren van de ervaringen van andere imkers en daardoor meer plezier aan het houden van bijen beleven.

Uit de imkergemeenschap

Honderd jaar Honing- e

De imkervereniging 'Eensgezindheid' te Eerbeek organiseert op zaterdag 27 september a.s. van 10.00 tot 15.00 uur haar 100ste Honing- en Bijenmarkt bij Grand Café 'De Korenmolen', Kanaalweg 3.

Naast de honingmarkt die, na een keuring en prijsuitreiking, om 11.00 uur begint, zullen er ongeveer 50 kramen zijn met bijenartikelen, biologische producten, oude ambachten, informatie over natuur, tuin, hobby's enz.

Oude apperassen

Zo is onder andere de 'Stichting IJssel-boomgaarden' aanwezig, die streeft naar het behoud van hoogstamfruitboomgaarden in de IJsselstreek, evenals de 'Noordelijke Pomologische Vereniging', die zich inzet voor het behoud van oude fruitrassen en hoogstamboomgaarden. Naast het verkrijgen van informatie kan men meegenomen appels laten determineren, bij voorkeur vijf per soort. Op deze wijze worden jaarlijks diverse oude rassen herontdekt en door de vereniging weer opgekweekt om zo voor het nageslacht behouden te blijven.

Terug naar het lindewoud

Astrid Schoots

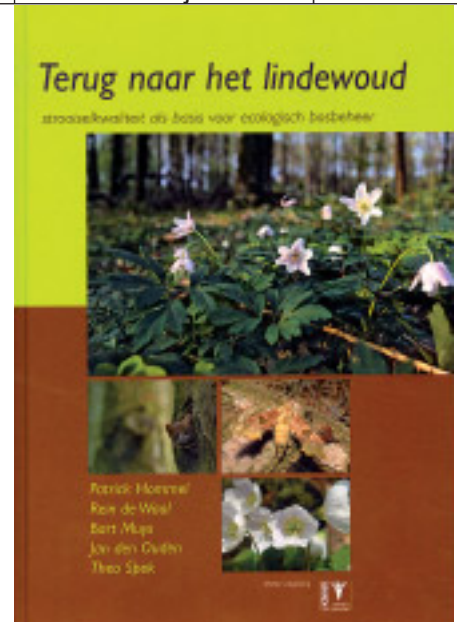
De ondertitel van dit boek luidt: 'Strooiselkwaliteit als basis voor ecologisch bosbeheer', en daarmee is precies gezegd waar het om draait.

De meeste bossen in Nederland staan op arme grond, namelijk daar waar in het verleden geen landbouw of veeteelt mogelijk was. In die vaak zure grond zit weinig bodemleven, waardoor blad en ander strooisel slecht verteert en zich ophoopt. Door deze gebrekkige humusvorming spoelen voedingsstoffen uit en is er weinig ondergroei. Ook is de soortenrijkdom vaak niet erg groot, zodat vogels, bijen en allerlei zoogdieren het er niet gemakkelijk hebben.

Inheemse boomsoorten aanplanten
Somber gemopper? Natuurlijk valt er

ook veel te genieten, maar met relatief weinig moeite zouden de Nederlandse bossen ingrijpend verbeterd kunnen worden. De oplossing is om inheemse boomsoorten aan te planten waarvan het blad snel verteert, oftewel: met een snel afbreekbare strooisellaag. Dit is vooral het geval bij linde, es, esdoorn en hazelaar. In dit boek wordt deze ombuiging naar een gezonder bos het 'linde-effect' genoemd, omdat de linde hierin het sterkste voorbeeld is.

De linde is geen exoot maar hoort sinds Atlantische tijden thuis in onze natuurbossen. Voor mensen is de linde altijd een aansprekende boomsoort geweest, en voor insecten een onmisbare voedselbron. De linde geeft makkelijk verteerbaar strooisel van hoge kwaliteit.

Door de beter verteerbare strooisellaag van linde (evenals van es, hazelaar en esdoorn) ontzuurt de bosbodem, waardoor de bodemvruchtbaarheid toeneemt. Hierdoor ontstaat weer een hogere biodiversiteit met rijke ondergroei, bijvoorbeeld bloeiende tapijten van bosanemoon of wilde hyacinth! Het bos wordt, vanuit een rijker bodemleven, uiteindelijk aantrekkelijker voor dier en mens. En dan hebben we het nog niet eens over het directe voedsel effect van de linde voor vele insecten, of van de hazelaar voor vogels en knaagdieren.

In het boek wordt ook veel aandacht besteed hoe deze 'om-bossing' toegepast kan worden in de praktijk: hoe te beginnen, welke problemen zijn te verwachten en hoe zijn deze op te lossen? Waar liggen meer of minder kansen? Het boek is heel prettig leesbaar en ziet er prachtig verzorgd uit met veel illustraties, met handige schema's, interessante 'inzetjes' van culturele en historische achtergronden en allerlei relevante zijwegen. Over arme en rijke bossen, over allerlei bostypen, en niet minder belangrijk: met begrijpelijke uitleg over bodemchemie en bodemleven.

Dit is een boek voor bosbeheerders die meer willen dan een houtakker, voor boscologen en eigenlijk voor alle liefhebbers van het Nederlandse bos.

Terug naar het lindewoud (Strooiselkwaliteit als basis voor ecologisch bosbeheer)
Auteurs: Patrick Hommel, Rein de Waal, Bart Muys, Jan den Ouden, Theo Spek
Uitgever: KNNV Uitgeverij
Uitvoering: 16,5 x 24 cm, genaaid gebonden, full colour, 72 blz.
ISBN: 978 9050 11 2666, Prijs: €29,95

en Bijenmarkt Eerbeek

Op de weiden rondom 'De Korenmolen' zal gewerkt worden met door paarden getrokken oude landbouwwerktuigen. Ook zal er een mobiele houtzagerij werkzaam zijn, die boomstammen, die door een 'mallejan' aangevoerd worden, tot planken zal zagen. Een mallejan is een door een paard getrokken voertuig op twee hoge wielen waarmee men vroeger boomstammen uit het bos sleepte.

Ook zal de enige nog werkende boven-slagwatermolen van Nederland in werking zijn. De molen die oorspronkelijk dateert uit ca. 1642 en de huidige stenen aankleding kreeg in 1860, is in november 2007 na een grondige restauratie voor het eerst na 90 jaar weer in werking gesteld. Oorspronkelijk had hij de functie van korenmolen en oliemolen. Nu wordt lijnolie geslagen uit lijnzaad. De lijnolie wordt, evenals enkele streekproducten, in de molen verkocht.

Ook kinderactiviteiten

Voor kinderen zijn er diverse activiteiten, waaronder bloemschikken, kaarsen maken, stokbroodjes bakken, een mini

honing-high tea en een springkussen. In de kraam voor het bloemschikken is frater Willibrordus aanwezig met zijn vlinderkast. Aan de hand van zijn prachtige collectie opgezette vlinders zal hij graag informatie geven, uiteraard niet alleen aan de kinderen. In de weken voorafgaande aan de markt verzorgen wij voor de groepen 7 en 8 van de Eerbeekse scholen lessen over bijen en bijenhouden. Voor deze groepen wordt een puzzelwedstrijd over bijen gehouden, voor de overige groepen is er een kleurwedstrijd.

Binnen in 'De Korenmolen' zal honing worden geslingerd en zal een fototentoonstelling en doorlopende beamerpresentatie te zien zijn over bijen en bijenhouden.

Op de ochtend van de markt zal een door paarden getrokken oogstwagen met korven en verdere aankleding van de heide naar de markt worden gereden. Deze wagen zal, begeleid door een dorpsomroeper, door het centrum van Eerbeek rijden om het publiek op de jubileummarkt te attenderen.

Kortom, alleszins de moeite waard om enkele uren bij ons door te brengen.

Nieuwe mogelijkheden door privatisering

Nederlands Centrum voor Bijenonderzoek

Marleen Boerjan

Dankzij de privatisering van het Landbouwkundig onderzoek zijn er nu ook mogelijkheden om als privaatrechtelijk rechtspersoon onderzoeksprojecten te starten.

Daarvoor kan bij de overheid en andere organisaties subsidie aangevraagd worden.

Niet dat dát eenvoudig is. Maar Romée van der Zee heeft nu laten zien dat je met een goed idee, een lange adem, veel geduld en een flinke portie doorzettingsvermogen een heel eind kan komen. Het monitoringsonderzoek, de cohortstudie op de Waddeneilanden en op twaalf over het land verspreide standen naar het voorkomen en de verspreiding van *Nosema ceranae* getuigen daarvan. Maar ook de bijdragen van Romée aan de Europese werkgroep Coloss hebben de belangstelling gewekt van de Provincie Friesland, Staatsbosbeheer, de NBV, Natuurmonumenten, LNV en de opleiding laboratoriumtechniek van het Frieslandcollege in Leeuwarden.

De genoemde instellingen hebben te kennen gegeven dat ze het onderzoek op een of andere manier willen ondersteunen. Voorwaarde is dat het ondergebracht wordt in een stichting die ook is ingeschreven bij de Kamer van Koophandel. Dus is op 23 juni jl. de oprichtingsakte van de Stichting Nederlands Centrum voor Bijenonderzoek (NCB) bij de notaris gepasseerd. Het Stichtingsbestuur wordt gevormd door Romée van der Zee, Albert de Wilde, Hayo Velthuis, Onno Bakker en Marleen Boerjan.

Waarom?

Velen kennen het monitoringsonderzoek dat Romée van der Zee sinds 2002 via www.beefriends.org uitvoert en waarvan de resultaten regelmatig in *Bijen* en *Bijenhouden* zijn gepubliceerd. De invalshoek van het monitoringsonderzoek is epidemiologisch van aard. Belangrijk bij deze aanpak is het onderzoek naar de relatie tussen bijensterfte, de ontwikkeling van ziekteverwekkers en de manier van imkeren. Een essentieel onderdeel van het onderzoek is ook de zogenaamde cohort-

studie waarbij dezelfde volken over jaren worden gevolgd. Het Nederlands Centrum voor Bijenonderzoek (NCB) wil vooral de dynamiek van bijensterfte in omvang en verspreiding vaststellen en de mogelijke relaties met de kwaliteit van drachtbronnen en het klimaat onderzoeken.

Taken

De Stichting Nederlands Centrum voor Bijenonderzoek (engels: *Dutch Centre for Bee Research*) heeft als doel:

- het beschermen en bevorderen van lokaal geadapteerde ecotypes van de *Apis mellifera* die kenmerken ontwikkeld hebben welke selectieve voordelen bieden aan bijenvolken in ecologisch onderscheiden gebieden. Dit ten behoeve van behoud en uitbreiding van de biodiversiteit;
- het uitvoeren van wetenschappelijk onderzoek naar de wisselwerking tussen honingbijen (*Apis mellifera*) en het ecosysteem waarvan honingbijen en imkers deel uitmaken ten behoeve van de Nederlandse imkerij;
- het ontwikkelen en propageren van methoden van pathogenenbestrijding (bestrijden van ziekteverwekkers) met een minimale inzet van pesticiden of biotechnische bestrijding in een ecologische context.

Werkwijze

De stichting wil de hierboven gestelde doelstellingen bereiken door het uitvoeren, respectievelijk mee te werken aan diverse (onderzoeks)projecten waaronder:

- een inventarisatie van omvang en ontwikkeling van bijenvolken in Nederland met name de prevalentie van bijenziekten, bijensterfte en mogelijke determinanten daarvan;
- het verrichten van pathologisch onderzoek aan honingbijen;
- het bevorderen van maatregelen voor de verbetering van de gezondheid van bijen en voor de bestrijding van bijenziekten;
- het verbreiden van kennis over bijen en bijenteelt;

De middelen

Het vermogen van het Nederlands Centrum voor Bijenonderzoek zal worden gevormd uit subsidies, donaties en andere schenkingen. In het onderzoeksproject naar de verspreiding van *Nosema ceranae* wordt samengewerkt met de opleiding laboratoriumtechniek van het Frieslandcollege in Leeuwarden en het Spaanse onderzoeksinstituut *Centro Apicola Regional de Marchamalo*. Verder zijn er gesprekken met Roche Molecular diagnostics uit Almere om mee te werken aan de PCR analyses van de bijenmonsters. Hiervoor heeft het bedrijf reeds chemicaliën gedoneerd. Voor het onderzoek naar het voorkomen van *Nosema ceranae* op Texel is een financiële bijdrage van het ministerie van LNV ontvangen. Via een zogenaamde COST-Action "Prevention of honeybee Colony Losses" worden kosten vergoed die gemaakt worden voor het bijwonen van de internationale werkgroep Coloss. In deze werkgroep participeren onderzoekers uit diverse Europese landen, de USA, China, Egypte, en Puerto Rico. Doel van de Coloss werkgroep is de identificatie van oorzaken van CCD. De specifieke taak van het NCB in het Colossproject is het opstellen en standaardiseren van een vragenlijst die internationaal gebruikt kan worden voor het vaststellen van de bijensterfte.

Eerste resultaten

In dit nummer en in de komende nummers van *Bijenhouden* worden de resultaten van het Monitoringsonderzoek 2008 gepubliceerd.

Buitensnippers

Zieke bijen herkennen kleuren minder snel

Wanneer bijen en hommels ziek zijn, blijken zij slechter te kunnen leren. Hierdoor onthouden zij nieuwe dingen moeizamer, waardoor zij hun taken minder goed kunnen uitvoeren.

Aan de universiteit van Leicester is onder leiding van E. Mallon onderzoek gedaan naar de oorzaak van deze verminderde prestaties: ontstaan deze als gevolg van specifieke ziektes, of als gevolg van een harder werkend immuunsysteem?

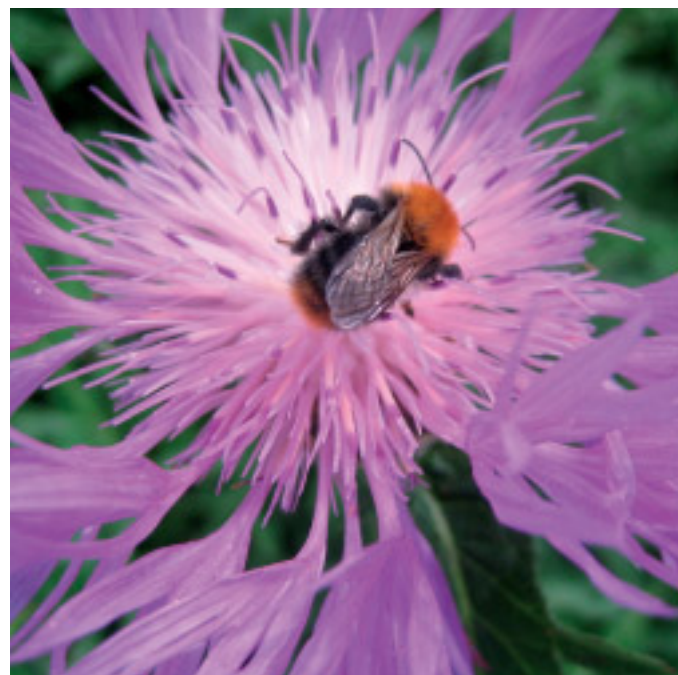
Bij het onderzoek hiernaar werden hommels ingespoten met lipopolysaccharide. Dat is een stof die normaal vrijkomt bij een actief immuunsysteem om virussen of parasieten te bestrijden. De ingespoten dieren bleken er beduidend langer over te doen dan de controlegroep, om de suikergevende kunstbloemen aan hun kleur te herkennen. Hiermee wordt een vermoeden bevestigd dat gebruikelijke prestaties niet alleen door ziekte verminderen, maar dat deze ook gehinderd worden wanneer het immuunsysteem aan het knokken is tegen ziekteverwekkers – net als bij mensen met bijvoorbeeld griep.

Overigens wil ik nog twee interessante dingen noemen, waar- op ik op mijn zoektocht stuitte. In de verschillende Nederlandse berichtgevingen hierover werd vooral over bijen gesproken. Maar het oorspronkelijke onderzoek werd weliswaar aangestuurd vanuit de zoektocht naar vitaliteit bij hommels en bijen in het algemeen, maar werd op bumble-bees verricht: op hommels dus.

Wat ik nog opmerkelijker vond is, dat de Nederlandse verslagjes alle een veel pakkender titel meekregen dan hierboven, zo in de stijl van 'zachter zoemen van zieke bijen'. Dat klinkt logisch; een vogeltje zingt ook minder in de rui en een ziek dier kruipt stilletjes in een hoekje.

Ging het hier dan toch over een ander onderzoek? Nee, want vervolgens werd stevast op de moeizamere kleurherkenning overgegaan. In de oorspronkelijke Engelse berichtgeving probeerde ik hierover meer te vinden, maar daar beschreef het onderzoek alleen een langzamer kleurherkenning door een vermoedelijk slechter geheugen. De oorzaak daarvan werd gezocht in het zich ziek voelen, aangeduid met sappige Engelse uitdrukkingen als

Astrid Schoots

foto's Astrid Schoots

'feeling under the weather' of 'loosing your buzz': verliezen van je zoem, van je draai of vaart...

Ik vermoed dat hier met een half oog gelezen en slordig vertaald is; jammer, want zo komen de praatjes de wereld in.

www.digitaljournal.com/article/257495

www.nu.nl/news/1660856/89/rss/Zieke_bijen_zoemen_minder_hard.html
arstechnica.com/journals/science.ars/2008/07/17/sick-bees-have-trouble-learning-remembering-nectar

Een nieuw middel tegen Nosema

Sinds kort is er in West-Europa een middel op de markt, Vita-feedGold, dat bijen helpt in hun weerstand tegen Nosema. Het is een natuurlijk product op basis van bietsuiker en melasse, dat veilig is voor bijen en imker. Het bevat o.a. salicylzuur, wat ook in wilgebast en aspirine zit, en zou als een natuurlijk antibioticum werken. Uit experimenten is gebleken dat volken die met Nosema geïnfecteerd of anderszins verzwakt zijn, na druppelbehandeling met Vitafeed Gold weer opknappen en opnieuw een stevige broedaanzet ontwikkelen. Het middel is eenvoudig toe te passen, al vind ik het een nadeel dat je de volken zo vaak moet openmaken. Het laat geen residuen achter. Behandeling vindt plaats in het najaar tijdens het inwinteren of in het voorjaar na de eerste reinigingsvlucht.

Voor gebruik is een 10% oplossing in suikerwater nodig, die met een spuit in de bijenstraten gedruppeld wordt. Geef per keer 100 ml van deze oplossing voor elk bijenvolk, herhaal dat in totaal vijf keer met steeds een dag tussenpoos. De behandeling duurt dus negen dagen. Met een verpakking van 250 ml kunnen tot 5 volken behandeld worden.

Naast dit middel, dat vooral tegen Nosema gericht is, heeft de fabrikant een vergelijkbaar middel ontwikkeld: VitafeedGreen. Dit werkt minder specifiek, maar zou algemeen versterkend door het jaar heen werken.

www.vita-europe.com/ (zie News Release 21 april 2007).

Studiedagen, cursussen en opleidingen

Studiedagen NBV 2008

De studiedagen in 2008 worden op drie plaatsen in het land georganiseerd.

Zo is iedereen, imker en belangstellende, in de gelegenheid om zonder al te ver te reizen, een studiedag bij te wonen.

Zet u de datum van uw keuze maar alvast in uw agenda:

- **8 november Boxtel, Noord-Brabant**
- **15 november Weert, Limburg**
- **22 november Beilen, Drenthe**

Er zullen tijdens deze dagen ook diverse workshops en demonstraties worden gegeven en allerlei zaken worden tentoongesteld. Alle dagen beginnen om 10.00 uur (zaal open om 9.00 uur). De entree is € 15,- waarvoor u een schitterende dag en een heerlijke lunch krijgt aangeboden.

Er zal weer een keur aan lezingen worden gehouden door diverse sprekers.

Daarnaast is er tijdens iedere dag weer de keuring van honing en andere bijenproducten. Erkende honingkeurmeesters zullen aan de hand van het reglement van de Nederlandse Commissie voor Bijenproducten de door u ingeleverde producten keuren en van hun oordeel voorzien. De best gekeurde artikelen zullen met een certificaat worden beloond. Inleveren van te keuren producten kan vanaf 09.00 uur.

Behalve het bijwonen en aanhoren van lezingen is het ontmoetingselement tijdens deze dagen van groot belang. Alle gelegenheid om nieuwtjes uit te wisselen en oude banden aan te halen. De commissie doet een dringend beroep op iedereen die een studiedag bezoekt en iets heeft dat hij aan andere imkers wil laten zien dit mee te nemen. Op de locaties is volop ruimte om uw vindingen, huisnijverheidsproducten en bijzondere zaken tentoon te stellen en er met uw collega's over van gedachte te wisselen. Ook is er voldoende gelegenheid om artikelen aan elkaar te verkopen en te ruilen. Alle artikelen zijn welkom behalve de artikelen waarmee u in de bijen hebt gewerkt en die niet ontsmet zijn.

In het blad Bijenhouden van oktober zal het volledige programma staan en zal een aanmeldingskaart meegestuurd worden. Op [i www.bijenhouders.nl](http://www.bijenhouders.nl) kunt u zich reeds aanmelden.

Aanmelding Opleiding Leraar Bijenteelt-A

Voor meer informatie over de inhoud van de cursus zie Bijenhouden april: 21 (2008) of [i www.bijenhouders.nl](http://www.bijenhouders.nl), kopje 'Onderwijs'. Ook kan men bij de commissie Bijenteeltonderwijs een brochure met aanmeldingsformulier aanvragen (aanmelden vóór 1 oktober 2008).

NBV t.a.v. commissie Bijenteeltonderwijs
Postbus 90, 6720 AB Bennekom,
t 0317-422 422,
e onderwijs@bijenhouders.nl

Cursus gecertificeerd bestuivingsimker

De Commissie Bijenteeltonderwijs organiseert in samenwerking met de Bestuivingscommissie NBV, in Horst Limburg, een cursus gecertificeerd bestuivingsimker. De cursus is bedoeld voor imkers die volken willen inzetten voor bestuiving, voor tuinbouwvoorlichters en natuur. Geïnteresseerde imkers kunnen zich deze maand nog aanmelden bij de Commissie Bijenteeltonderwijs, Marga Canters:
t 0317-422 422,
e onderwijs@bijenhouders.nl.

Mocht u deze cursus willen volgen maar vindt u de reisafstand te groot, geeft u dit dan aan dan kan de Commissie bekijken of deze cursus ook elders gegeven kan worden, weliswaar niet meer dit jaar. Verdere bijzonderheden betreffende de cursus zijn te vinden in het juninummer pag. 21 of op de website van de NBV: [i www.bijenhouders.nl](http://www.bijenhouders.nl) - onderwijs.

Lerarendag 4 oktober

Locatie: De Uithof, Kruidgebouw, Padualaan 8 te Utrecht. (Het Kruidgebouw staat naast de grote parkeerplaats aan de Padualaan.)

09.30 uur: Ontvangst met koffie, voldoen bijdrage in de kosten.

10.00–11.15 uur: de volgende drie onderwerpen met gelegenheid tot vragen stellen en bespreken.

- 'Aansprakelijkheid': toelichting op dit onderwerp door Jaap ten Berge.

- 'Allergische reacties op bijensteken bij een cursus': toelichting door Jaap Smit.

- 'Cursusgids': toelichting door Kees de Vries.

11.30 uur: lezing door Marie José Duchateau over 'Immunititeit van bijen voor virussen'.

13.00 uur: pauze en lunch

14.00 uur: lezing door Friedrich Pohl over 'De vorming van jonge volken als gezondheidsbevorderende maatregel'.

16.00 uur: sluiting.

De kosten van deelname bedragen € 12,50, lunch zelf meebrengen, voor koffie, thee en dergelijke wordt gezorgd.

Opgave vóór 1 oktober bij Marga Canters,
t 0317-422 422,
e onderwijs@bijenhouders.nl.

Rectificatie

Fout vruchtje

In het maandblad Bijenhouden van juli/augustus, pag. 20, is een foutje geslopen in het onderschrift van de 'Foto van de maand'.

Op afgebeelde foto ziet u geen perzikboom maar een abrikozenboom.

Met excuses aan Piet Zuidgeest en dank aan J. Koeman uit Kruiningen.

Bijengezondheidsdag 18 oktober

Marcel Simon, Commissie Bijengezondheid NBV
Op 18 oktober 2008 is er een bijeenkomst van Bijengezondheidscoördinatoren in de de Proefboerderij van Bijen@wur, Kielekampsteeg 32 Wageningen

Programma

10.00–10.30

Ontvangst met koffie en thee.

10.30–12.30

‘Succesvol imkeren met gezonde volken’ door Guido Eich, Bijenteeltadviseur aan het Bijeninstituut Celle. “Men kan tegenwoordig als imker alleen succes hebben met een combinatie van beproefde methoden en met het toepassen van de nieuwste inzichten uit wetenschap en praktijk. In deze voordracht krijgen de toehoorders tips ter verbetering van de bijengezondheid en wordt een boekje open gedaan over typerende fouten bij het imkeren en hoe die te voorkomen”.

Wie voorbeelden heeft van dode volken, kan deze (anoniem) meenemen. Ook kenmerkende raten uit die volken of alleen

maar dode bijen kunnen getoond worden. Guido Eich zal, samen met de groep, proberen de oorzaak van de sterfte vast te stellen.

12.30–13.15

Korte lunchpauze. Graag zelf uw lunch meenemen. Voor koffie en thee wordt gezorgd.

13.15–14.30

Verslag van de resultaten van de landelijke monitoring van AVB, EVB, virusinfecties, varroamijt, *Nosema apis* en *ceranae*, en zware metalen. (Tjeerd Blacquièr en/of Sjef van der Steen van Bijen@wur (PRI).) Bij deze bijeenkomst zijn ook welkom de bijengezondheidsdeskundigen van ABTB en ANI.

Mocht u zich willen opgeven als gezondheidscoördinator, dan kunt u contact opnemen met het secretariaat van de NBV t 0317-422 422, e secretariaat@bijenhouders.nl.

Uiteraard heten wij u dan op 18 oktober a.s. van harte welkom.

Aanvulling Glyfosaat

In het artikel “Spuitschade door glyfosaat?” (Bijenhouden 2(7/8): 7, (2008)) is de volgende tekst helaas niet afgedrukt. “Over de giftigheid (toxiciteit) van glyfosaat wordt verschillend gedacht. Maar in ieder geval is het duidelijk dat het in water slecht afbreekt en daardoor kan accumuleren in het oppervlaktewater. Dat is gevaarlijk voor waterorganismen en geeft problemen bij de zuivering van drinkwater. De grootste bron van de verontreiniging van oppervlaktewater bleek het gebruik van glyfosaat door particulieren op betegelde terreinen. Die toepassing is sinds eind 2006 verboden.” Natuurlijk zijn er ook alternatieven voorhanden om grasranden en stoepen te behandelen, zoals afgebeeld op de foto bij het artikel. Het onderschrift bij die foto dient te luiden: “onkruidbestrijding met behulp van een gasbrander”.

Cursief

Rik Oldeven

Uithuizig

Als niet-meer-werkplichtige vind ik de zomermaanden de mooiste periode van het jaar. En dat niet vanwege de hogere temperaturen, maar vooral omdat het de vakantiemaanden zijn. Half Nederland zit of ligt in Zuid-Europa, Afrika, Indonesië, Australië. Het is de hele dag rustig op de weg. Geen opgestoken middelvingers naar de gepensioneerde weggebruiker die het wat kalmer aan pleegt te doen.

“Je kunt het beste in je bijen werken”, zei mijn leraar, “als er veel dracht is. De bijen zijn dan zeer bedrijvig en vooral uithuizig. Als bijenliefhebber heb je de neiging ze juist dan niet te storen. Je valt mensen die druk zijn ook niet graag lastig. Maar toch is dit een goed moment om eens in je volk te kijken: de helft is de boer op en de andere helft is druk in de weer met het verwerken van de oogst. Ze zien de imker niet eens staan. Zelfs de koningin krijgt maar mondjesmaat aandacht. Als je haar vervangen wilt, moet je het nu doen.”

Hoe anders is dat eind augustus, begin september. Je hebt voor het laatst geslingerd, je bent aan het voeren, je bestrijdt de varroamijt. De kasten moeten dus nogal eens open. Je stuit dan op de botte plicht van je bijen. Al voer je nog zo overvloedig, op hun programma staat: halen, want de winter staat voor de deur. De natuur heeft op dit moment weinig of niets te bieden. En dus gaan ze zoeken, zolang het weer dat toelaat. Zoeken en niet vinden irriteert. Ze worden er agressief van. Ze slaan desnoods aan het beroven van hun burens. In september, oktober ken je je vriendelijke bijen niet meer terug.

Als half Nederland eind augustus, begin september weer terug is van vakantie, neemt de irritatie en de agressie in het vaderlands verkeer snel toe. Er moet nog zoveel gehaald en ingehaald en gebracht worden. Sinterklaas en Kerst staan voor de deur. Daartussen beweegt zich de gepensioneerde imker. Doodgemoedereerd want begripvol. Hij kent het verschijnsel.

*bijs*chrift

foto: Elly Rietveld

Er gebeurt veel in imkerland

Aat Rietveld

Dat de imkerij zich niet neerlegt bij soms vervelende omstandigheden blijkt uit de vele activiteiten die op alle lagen van de imkerij worden uitgevoerd.

In de afgelopen maanden ben ik weer een groot aantal imkers tegen gekomen die de schouders er onder willen zetten. Van de activiteiten van het HB in relatie tot de politiek wordt uitgebreid verslag gedaan in Bijenhouden.

Er is en wordt door de leden van het HB hard gewerkt om de politieke belangstelling optimaal te benutten. Maar ook aan de basis wordt hard gewerkt en is de bereidheid tot het ondernemen van activiteiten groot. Ik heb dit onder andere ervaren toen ik monsters ging nemen voor het grote onderzoek van bijen@wur. Zou het me lukken om vijf imkers, verspreid over mijn werkgebied, bereid te vinden om uit een 5-tal volken bijen te laten afnemen.

Mijn twee bijenvrienden uit mijn eigen vereniging konden natuurlijk niet om mijn verzoek heen. Het bezoek aan hun bijenstal was voor mij niet verrassend want ik kom er regelmatig maar de kwaliteit van de

volken trof mij aangenaam.

Volop bijen en ook volop optimisme bij de imkers.

Maar dan die imker die mij vroeg hem thuis, in het dorp, op te komen halen omdat we een aantal kilometers moesten rijden om bij zijn bijen te komen. We rijden de bewoonde wereld uit en komen, ergens tussen twee dorpen, in een schitterend bos terecht dat eigendom van het betreffende imkerechtpaar blijkt te zijn.

Ja, het ging om een imkerend echtpaar, want meneer is aan het imkeren gegaan op initiatief van mevrouw die ook nu nog actief mee imkert. En hoewel meneer erg ziek is straalt het enthousiasme er van af. En wat een kennis en ervaring.

Op naar een dorp aan de andere kant van mijn werkgebied. Ik word al opgewacht door de imker die eigenlijk weg moet maar mij toch graag van dienst wil zijn. Ook al zo'n mooie plek in het buitengebied. Snel bijen afgenomen, ook uit sterke volken.

Verder door mijn *tomtom* de weg gewezen naar nog een andere imker. Buckfastbijen dit keer en koninginnen van de beste kwaliteit. De bevruchting-

kastjes staan klaar om gevuld en weggebracht te worden voor de volgende generatie koninginnen. Bij hem toch maar een kop koffie genomen en verder gepraat.

"Hoe zit het met de bijensterfte?" vraag ik voorzichtig aan alle imkers die ik heb bezocht. Bij sommige was het vorig jaar meer maar dit jaar liep het van 0 tot 5%. Ik heb ze er echt niet op uitgezocht.

Deze en andere ervaringen motiveren mij om HB-lid te zijn. We doen het allemaal niet voor niets. Natuurlijk weet ik dat. Maar je moet soms wel eens wat positieve ervaringen op doen om het weer bevestigd te krijgen.

Wat moeten we als er geen geweldige imkers zijn die mee willen werken en er alles aan doen om hun verhaal over de bijen als onderdeel van de ons omringende natuur te doen.

Een aantal weken geleden deed ik mijn verhaal voor een groep mensen die zich maandelijks lieten verwennen door een interessante spreker. De volgende dag las ik in de plaatselijke krant dat ze nog nooit hadden meegemaakt dat de

pauze niet alleen werd gebruikt voor het drinken van koffie en het maken van een praatje maar dat de imker werd bestookt met vragen en de lezing dus eigenlijk gewoon door ging. Een compliment voor mij maar natuurlijk ook voor mijn toehoorders die zeer belangstellend waren en er na mijn lezing van overtuigd waren dat bijen nuttige wezentjes zijn. Ik heb de vragen over de 'verschrikkelijke' berichten in de pers een positieve draai gegeven. Ook heb ik kunnen weerleggen dat je van honing geen kanker kan krijgen en hoe deze berichten in de wereld komen.

De moraal van dit verhaal? U denkt toch niet dat ik zoveel mensen actief zie zijn voor een hobby die alleen maar "kommer en kwel" is. Bijenhouden gaat ergens over. Waarover is voor iedere imker verschillend. Dat het 'nut' heeft is echter voor iedereen duidelijk. Aan de imkers die erg getroffen zijn door bijensterfte: laat de moed niet zakken maar zet alles op alles om de bijenstand weer op te zetten en weer een bijdrage aan de imkerij te leveren. Sterkte allemaal!

Impressie uit de HB-vergaderingen van 29 mei en 3 juli 2008

Gerda Bogaards

- De voorbereidingen voor de volgende Floriade, die in 2012 in Venlo plaats zal vinden, zijn gaande. 4 à 5 Mensen gaan de kerngroep "Voorbereiding Floriade 2012" vormen. Er zijn al contacten geweest met de organisatoren van de vorige Floriade.
- De NBV is al tweemaal uitgenodigd voor een debatavond over gemanipuleerde gewassen op initiatief van de SP. Een delegatie van ons bestuur nam hieraan deel.
- In Baden-Württemberg heeft grote bijensterfte plaatsgevonden omdat de coating van een bestrijdingsmiddel tegen maïswortelkever was losgeraakt. De voortvarende overheid aldaar heeft dit verschijnsel meteen onderzocht en de stof verboden in Duitsland. In Nederland wordt dit middel niet gebruikt.
- Wim Joosten zal per 1 juli 2008 eindredacteur van Bijenhouden.nl worden. Van Hans van der Post is met dank voor al zijn inzet afscheid genomen.
- Op 11 juni heeft een delegatie van het HB t.a.v. bijensterfte op een hoorzitting van de Vaste Kamermissie LNV een betoog gehouden. Een dag eerder is hierover een persbericht uitgegaan waaraan een foto van ons maandblad was toegevoegd. De hoorzitting heeft tot gevolg gehad dat er een plan is opgesteld om de bijenstand in Nederland te hulp te schieten. Dit plan is het 'Deltaplan van de bijenhouderij' genoemd en dient voorlopig nog als intern discussiestuk.
- Er is behoefte te komen tot een landelijk platform ter bevordering van de landelijke drachtplantenverdeling. De bedoeling is contact te leggen met natuurorganisaties en beleidsambtenaren. In deze commissie hoeven niet alleen imkers te zitten.
- Hoe ver zijn wij met het 'op de kaart zetten' van de NBV? De communicatiemiddelen worden gemoderniseerd. We streven ernaar positieve contacten met de pers te onderhouden. De afdelingen zijn goed bezig en hebben vaak goede contacten met de media. Op nationaal niveau zullen we echter actiever moeten zijn. Een rol voor de voorzitter en/of vicevoorzitter.
- Jeroen Vorstman is in het Bijenhuis aangetreden als manager; Roel ten Klei

zal in 2009 met pensioen gaan. Jeroen heeft het goed naar zijn zin en houdt zich voornamelijk bezig met het zicht krijgen op alle zaken die in het Bijenhuis gaande zijn.

- Er zijn gesprekken met HB-kandidaten. De gekozen kandidaat kan tot de volgende Algemene Ledenvergadering op 18 april 2009 met het bestuur meelopen. Op de ALV kan zij of hij dan worden benoemd.
- Het HB besluit dat we dit jaar weer aan het evenement Tuinidee, dat een hele week duurt, deel zullen nemen. Er wordt nog gewerkt aan vernieuwing en aanvulling van ons voorlichtingsmateriaal, t.w. lesbrieven, foto's, folders en een voorlichtingsfilm.
- Het ledenbestand omvat per 3 juli 5.917 personen. Dit jaar zijn er reeds 167 nieuwe leden bijgekomen, waarbij de afdelingen Deventer en Horst eruit springen. Zij hebben ieder tien nieuwe leden mogen verwelkomen.

Verslag Algemene Ledenvergadering NBV 5 april 2008

Gerda Bogaards

In de laatste gedeeltelijk door Jos Plaizier voorgezeten vergadering komt het volgende aan de orde:

- Leerboek "Bijenhouden, hoe doe je dat?" wordt aangekondigd.
- De groepswebsites zijn online. Tineke Brascamp staat de groepen met raad en daad terzijde.
- Naast de vier infobladen zijn nog eens twee nieuwe folders gepland met als thema "ledenwerving" en "solitaire bijen".
- De expositie van het Bijenhuis is flink onder handen genomen. Een groep vrijwilligers is actief bezig geweest. Na de ALV zal de nieuwe voorzitter van de NBV deze vernieuwde ruimte feestelijk openen.

Publiciteit

- Vorig jaar was er commotie over PA in honing door jacobskruiskruid, aangezwengeld door een persbericht van de Voedsel- en Warenautoriteit (VWA). Het HB heeft hierop ogenblikkelijk gereageerd met een schriftelijke reactie naar deze instantie en met een gecorrigeerd persbericht. In ons maandblad is Henk van der Scheer in een artikel op de inhoud ingegaan. NRC-Handelsblad heeft een schitterend artikel over Marcel Simon met als thema

de bijensterfte gepubliceerd.

- De Volkskrant heeft een artikel over honing gepubliceerd, waaruit je zou kunnen lezen dat wij suiker in de honing stoppen. Aat Rietveld heeft hierop gereageerd maar de Volkskrant heeft er niets mee gedaan.
- We waren vertegenwoordigd in Den Bosch op Tuinidee eind februari. Daar hadden we een mooie stand en konden we veel over het bijenhouden vertellen. Ook in het noorden en in Goes vindt deze beurs plaats. Neem contact op met Aat Rietveld als u interesse heeft.
- De Nederlandse Commissie voor Bijenproducten heeft een cursus mede maken georganiseerd. Compliment aan de commissie: het was een leerzame en leuke cursus.

Onderwijs

De ontwikkeling van cursussen is neergelegd in een bestuurlijk stuk: Regeling Bijenteeltonderwijs. Deze regeling kan via onze website gedownload worden. Er komt een aanvullend voorstel van de commissie Onderwijs.

Jaarrekening en begroting

Na uitleg door de penningmeester en een decharge voor het bestuur van de kascommissie gaat de vergadering akkoord met de jaarrekening 2007. Helaas

kampt de vereniging met een tekort. Nico Rovers, onze penningmeester, stelt daarom voor het volgend jaar de contributie te verhogen naar €40,-. Uitleg hierover is eerder gepubliceerd. De vergadering gaat na uitleg akkoord.

Burgemeester Naafs van de gemeente Utrechtse Heuvelrug komt vergezeld van de familie Plaizier de zaal in met de missie dat het Hare Majesteit heeft behaagd Jos tot Ridder in de Orde van Oranje Nassau te benoemen.

Na negen jaar HB-lid, waarvan zes jaar als voorzitter, neemt Jos Plaizier afscheid en draagt de voorzittershamer over aan Jan Dommerholt.

Activiteitenplan 2008

Vanuit de vergadering wordt gepleit voor PR als hoogste prioriteit. Men wil in deze binnen afzienbare tijd een totaalplan zien, eventueel met ondersteuning door een professional. De suggestie zal worden meegenomen.

Bij het inzetten van de varroaresistente Primorskybij worden vraagtekens gezet. Er wordt nog onderzoek gedaan naar o.a. inkruisingen van een bij die wel die resistentie heeft.

Het Activiteitenplan wordt vastgesteld ter uitvoering in 2008.

Verkiezingen hoofdbestuur

De heren Henk Zomerdijk, Nico Rovers en Jack v.d. Dussen zijn aftredend. Henk Zomerdijk stelt zich herkiesbaar. Nico Rovers stelt zich op eigen verzoek als interim penningmeester beschikbaar. De herbenoeming van Henk Zomerdijk en Nico Rovers wordt met applaus geaccordeerd. Jack v.d. Dussen stelt zich niet meer herkiesbaar. Het HB dankt hem voor zijn inzet. De ontstane vacature kan nog niet worden ingevuld.

Een onderscheiding en andere zaken

- Jos wordt met instemming van de ALV tot erelid benoemd. Hij krijgt bloemen.
- Het doel van het toekenning van subsidies uit het Dick Vunderinkfonds is het stimuleren van activiteiten met een wervende functie.
- De afdeling Elburg is dit jaar opgeheven en heeft haar positieve saldo aan het Dick Vunderinkfonds geschonken. Daarom valt er dit jaar iets meer uit te geven dan de gebruikelijke €1.000,-. Er waren tien aanvragen, waarvan er zes een subsidie krijgen. De prijswinnaars zijn: Hans Scholte (Hengelo Ov.), Han Wassink

(Zelhem), Piet Nienhuis (Rossum Gld.), Henk Vermeulen (Budel), Joop Millenaar (Hulst) en Jochem Brandsma (Steenwijk).

In een eerder nummer van ons maandblad is hiervan reeds melding gedaan.

- De NBV heeft 213 afdelingen, waarvan 89 afdelingen notarieel vastgestelde statuten hebben, 34 afdelingen hebben geen statuten en 16 afdelingen hebben onderhandse statuten. Van de rest ontbreken deze gegevens. Van al deze afdelingen hebben er 54 belangstelling voor de bestuurdersaansprakelijkheidsverzekering, tien hebben geen belangstelling en van de rest is het onbekend. Voor deelname aan een bestuurdersaansprakelijkheidsverzekering moet een afdeling wel rechtspersoon zijn.
- De suggestie wordt geopperd kosten te besparen door digitale verzending van informatie. Nico Rovers, de penningmeester bevestigt dat deze methode goedkoper is en minder tijdrovend.
- Desgevraagd deelt het HB mee dat er aan een standpunt t.a.v. genetisch gemodificeerde gewassen wordt gewerkt. Op de studiedag Boxtel in november 2008 zal dit thema aan de orde komen.
- De afgevaardigde van de ANI dankt ook namens de ABTB voor de uitnodiging. Hij spreekt de hoop uit samen in de naaste toekomst naar buiten toe de bijenteelt actief te promoten.

Foto van de Maand

Honderden en honderden vrolijk, blauw/geel gekleurde bijenkasten kwamen we tegen bij een afdeling op het Griekse eiland Skopelos. Een lust voor het oor die hardwerkende bijen om je heen te horen in het sparrenbos. Voor een hobbyimker met nog maar één kast was het bijzonder de grootschalige Griekse imkerij te zien. Nederland en België importeren vrij veel sparrenhoning (dennenhoning).

Foto gemaakt door mw. A. van Aken en ingestuurd door mw. A. Pagano uit Berlicum.

advertentie

**IMKERS MET VERSTAND
ZIJN BIJ HET BIJENHUIS
VASTE KLANT**

voor snelle levering bestel per

t 0317 422 733

f 0317 424 180

e bijenhuis@bijenhuis.nl

p.a. Grintweg 273, 6704 AP Wageningen

of winkel on-line

www.bijenhuis.nl

Zoem

Vraag en aanbod

Te koop: bijenvolken, zowel compleet als op raam. Ook verkopen wij alle imker-materialen o.a. honingslingers, bijenkorven en kasten (Red Cedar of vurenhout), nieuw of gebruikt, alle maten kunstraat. Informeer vrijblijvend naar onze speciale prijzen of kijk op: *i* www.dewerkbij.nl of *e* info@dewerkbij.nl. Imkerbedrijf De Werkbij, Rhenen, *t* 0317-61 29 42, *f* 0317-61 41 91, *m* 06-25 01 43 64.

Te koop: bijenvolken met of zonder kast, nieuw model bijenkasten. Alle maten kunstraat, alle imkermaterialen, ook honingverkoop. Openingstijden: zat. of na telefonische afspraak *t* 0485-45 42 76. Imkerdepot Mia v.d. Heijden, Voortsestraat 19, 5454 GR St.Hubert.

Wegens gezondheid moet ik helaas stoppen met imkeren. Mijn 22 Carnica Fo en F1 volken die nu nog in Tholen staan, zijn te koop. Ook alle benodigdheden. T.e.a.b. *t* 0416-27 28 39, *m* 06-45 03 28 25 (Kaatsheuvel).

Imkerij DEVO Tilburg: verkoop van Buckfastkoninginnen, 3- en 6-raams bijenvolken, alles om de bijen in topconditie te houden en u weet het, de koffie staat klaar! Prof.Lorentzstraat 28a, Tilburg, *t* 013-53 51 953, *m* 06-22 24 47 13.

Wij kopen uw Nederlandse honing en verkopen alle soorten honing in grote en kleine hoeveelheden. Ook stuifmeel, honingkoek, honingsnoep e.d. Ook zijn wij dé leverancier voor uw markt of braderie! Vraag vrijblijvend onze speciale prijzen of kijk op *i* www.dewerkbij.nl of *e* info@dewerkbij.nl. Imkerbedrijf De Werkbij, Rhenen, *t* 0317-61 29 42, *f* 0317-61 41 91, *m* 06-25 01 43 64.

Beroepsimkerij Heller. Verkoop van honing (koolzaad-, acacia-, korenbloem- en zomerhoning), imkerijbenodigdheden en afleggers met Buckfast F1-koningin. Inl.: *t* 0598-45 31 56 (Zuidbroek (Gr.)).

ProPol Produkten BV, bekend als producent van de bekende Ambrosia Honingwijn, heeft ook een ruim assortiment apitherapieproducten: crèmes, zeep, snoep etc. die uitermate geschikt zijn voor wederverkoop. Vraag vrijblijvend naar onze prijslijst. Voor informatie: *t* 0229-29 58 48, *e* info@propol.nl, *i* www.propol.nl.

Te koop: Spaarkasten (10-, 7-, 6-, of 3-raams uitvoering). Ook voor losse broed- en honingkamers, daken en bodems. Kijk op *i* www.immenhof.nl. De Immenhof, Voorthuizen, *t* 0342-47 28 37, *m* 06-53 18 20 06.

Te koop: nieuwe Spaarkasten, Simplex-kasten, raampjes à €0,50. Zowel in vuren alsook in Red Cedar, tegen zeer aantrekkelijke prijzen. Luijmes, Terborgseweg 33a, Dinxperlo, *t* 0315-65 16 64.

Vof het Ielgat. Voor imkermaterialen en bijenproducten. Geopend tijdens het bijenseizoen van di. t/m vr.: 10.00-17.00 uur. Zaterdag gesloten. In het winterseizoen: wo. van 13.00-17.00 uur. Voor actuele info: *i* www.ielgat.nl, *t* 0592-38 93 49.

Het adres in Limburg voor al uw imker-materiaal. Cosmetics, gelee royale, propolis, pollen, bijenwaskaarsen, honingkoek enz. Altijd scherpe aanbiedingen. Open: do. en vr.: 10.00-17.00 uur, za. 10.00-15.00 uur of na tel. afspraak. AN,NÉ, was- en natuurproducten, Oude Blaarstraat 130b, B-3700 Tongeren (15 min. van Maastricht). *t* 0032-12 74 79 94, *i* www.an-ne.com.

Bezoekerscentrum Imkerij Immenhof. Dit omvat een imkerij, wijngaard, tuinen, expositieruimte met permanente expositie, terras en plantenverkoop. Een uniek en gezellig uitstapje voor uw vereniging, familie of bedrijf. Voor meer info: *i* www.imkerij-immenhof.nl of *t* 024-35 84 543. Gonnien en Marcel Hallmans, Rijksweg 224, Molenhoek/Heumen.

Bijenteeltmuseum SEC De Bankörf. Inkoop van oude imkermaterialen en bijenboeken. Boeken in onze bijenbibliotheek gratis ter inzage, catalogus aanwezig. *t* 0592-38 93 49, *i* www.ielgat.nl.

Honingmagazijn Terschelling. Te huur rustig gelegen vakantiehuis. Kijk op *i* www.honingmagazijn.nl of bel *t* 0562-44 88 15.

Agenda

Het gehele jaar Weert

Natuur- en Milieucentrum De IJzeren Man, Geurtsvenweg 4 is open. www.nmcweert.nl. *t* 0495-52 48 93, *e* info@nmcweert.nl.

13 september Bussum

Honing- en natuurmarkt van 10.00-16.00 uur in de bijentuin aan de Huizerweg 49h. Regionale honingkeuring (Gooi/Vecht e.o.) Inleveren tussen 9.00-10.00, uitslag 13.00 uur. *i* www.imkerverenigingbussum.nl. Inl.: Jan Verrier, *t* 035-69 41 127. Inl. bijenmarkt: mw. L.de Graaf, *t* 035-69 10 952, *e* leadedegraaf@kpnplanet.nl of Elly Sterk, *t* 035-69 82 627, *e* karelly@kpnplanet.nl.

20 september Wageningen

Vergadering NBV groepen en hoofdbestuur, aanvang 10.00 uur in het Bijenhuis.

20 september Ugchelen

Honing-, bijen-, Natuur- en Hobbymarkt van 10.00-16.00 uur in en rond het Dorps-huis 'Ugchelens Belang', Bogaardslaan 81. Tevens verkoop van imkermaterialen. Foto-impressie en diashow op *i* www.ugchelen.org/bijenhoningmarkt/ en *i* www.ugchelenfoto.nl/bijenenhoningmarkt2007/. Inl. en opgave/kraamverhuur: Lammert van Beek, 033-28 64 856, *e* lammertvanbeek@wanadoo.nl of Wim Steenbergen, *t* 055-53 36 605.

27 september Eerbeek

100ste Honing- en Bijenmarkt van 10.00-15.00 uur rond Café/Restaurant 'De Korenmolen', Kanaalweg 3. Honing-, bijen- en imkermaterialene Diverse stands op het gebied van natuur, biologische producten, oude ambachten en (kinder-) attracties. Zo zal o.a. de Noordelijke Pomologische Vereniging Regio Oost aanwezig zijn voor het laten determineren van door u mee-gebrachte appels, een demonstratie met oude landbouwwerktuigen, een mobiele zaaginstallatie die planken zaagt uit boomstammen die door een 'Mallejan' worden aangevoerd. De Oliemolen bij het café/restaurant zal operationeel zijn. Jan van Putten, *t* 055-50 51 438, *e* secretaris@imkersverenigingeerbeek.nl of Ton Fleur *t* 0313-65 32 08 *e* voorzitter@imkersverenigingeerbeek.nl.

27 september Eerbeek

Studiedag voor honingkeurmeesters van 10.00 tot 16.15 uur. Organisatie Commissie

Vraag & aanbod

Schriftelijke opgave van advertenties bij de redactiesecretaris, mw. M. Canters, Postbus 90, 6720 AB Bennekom, [e redactie@bijenhouders.nl](mailto:e.redactie@bijenhouders.nl).

U krijgt voor de kosten een factuur toegestuurd, vermeldt daarom uw adresgegevens in uw opgave. Geen geld overmaken of overschrijvingsformulieren opsturen!

Het tarief voor 'Vraag & aanbod' is € 10,- voor de eerste twintig woorden, ieder woord meer € 0,25.

Nederlandse Bijenhoudersvereniging

Postbus 90, 6720 AB Bennekom

Grintweg 273, 6704 AP Wageningen

t 0317-42 24 22 f 0317-42 41 80

e secretariaat@bijenhouders.nl

i www.bijenhouders.nl

bank 53.90.42.897, postbank 84.68.01.

Voor betalingen vanuit het buitenland:

IBAN: NL62ABNA0539042897

BIC: ABNANL2A

Openingstijden ma t/m vrij: 10.00-14.00 uur

Het Bijenhuis (winkel)

Postbus 90, 6720 AB Bennekom

Grintweg 273, 6704 AP Wageningen

t 0317 422 733, f 0317-42 41 80

e bijenhuis@bijenhuis.nl

i www.bijenhuis.nl

bank 53.90.42.900, postbank 823276

open 1 apr t/m 30 sep: di t/m vr 8.30-17.30 uur, za 8.30 - 13.00 uur

1 okt t/m 31 mrt: di t/m vr 8.30-17.00 uur

bijen@wur Plant Research International (PRI)

(v.h. PPO-Bijen, Ambrosiushoeve)

Centraal Meldpunt Bijenziekten (ma t/m vrij van 9.00 - 17.00 uur, op afspraak)

Postbus 16, 6700 AA Wageningen.

Bezoekadres: Droevendaalsesteeg 1, 6708 PB

Wageningen, t 0317-48 12 79, e bijen@wur.nl

i www.bijen.wur.nl

Spuitschade melden

Inspectie Noord/Oost, Zwolle, t 038-4291300

Inspectie West, Utrecht, t 030-66 92 669

Inspectie Zuid, Eindhoven, t 040-25 638 00

Amerikaans vuilbroed

Gevallen of vermoedens van Amerikaans vuilbroed (AVB) altijd melden bij:

AID Kerkrade

t 045-54 64 185

Bijenproducten. **Let op:** locatie is gewijzigd in: 'Tjark Riks Centrum van de Stichting 'Welzijn Eerbeek', Derickxkamp 2a (op loopafstand van de bijenmarktlocatie). Lezingen over: 'Residuen in honing', 'St Jacobskruiskruid' en 'Impressie van de honingkeuring in Engeland'. Alle honingkeurmeesters hebben persoonlijk een uitnodiging ontvangen. Mocht dit niet het geval zijn neemt u dan even contact op met onderstaande persoon. Kosten €15,- p.p. (incl. 2x koffie/thee) overmaken op 11.49.92.134 t.n.v. J. Kamps, o.v.v. 'Studiedag Comm. Bijenproducten'. Aanmelden bij:

Joop Kamps, t 0478-69 26 70, e jh-kamps@hetnet.nl.

4 oktober Utrecht

Lerarendag. Zie elders in dit nummer voor het programma.

4 oktober Zutphen

Honing- en Milieumarkt van 09.00-16.00 uur op de Houtmarkt. Willem Velberg, t 0575-51 56 46, m 06-13 64 91 10.

5 oktober Horst

De laatste zondag van 2008 dat u van 11.00-13.00 uur een bezoek kunt brengen aan het praktijkcentrum 't Zoemhukske, Kasteellaan 3, Horst-Noord (nabij kasteelruïne). e zoemhukske_horst@hetnet.nl, i www.zoemhukske.nl. Najaarsborder, kaarsen maken, wasgieten.

11 oktober

Congres VCI. Zie

www.verenigingvancarnicaaimkers.nl

18 oktober Wageningen

Bijengezondheidsdag van de NBV. Zie elders in dit nummer.

28 oktober Effen

Nosema-onderzoek door St. Ambrosius uit Bavel, in gemeenschapshuis 'De Kievitslaar', Rijsbergseweg 354, t 076-51 41 086. Neem kort vóór 28 okt. tien bijen van de vliegplank per volk, leg dit bijenmonster in een potje of doosje in de diepvries. Markeer uw kast en het betr. monster. Vanaf 19.00 uur kunt u de monsters aanbieden. Johan van den Brandt uit Kasterlee zal deze avond uw bijen onderzoeken. Ook komt Romée van der Zee deze avond spreken. Rob Verkooijen, t 06-20 35 02 26, e rob-verkooijen@casema.nl

8 november Boxtel

Studiedag NBV. Zie elders in dit nummer.

8 en 9 november Doesburg

Unieke Fruitshow 'Verleden tot heden', van 10.00-17.00 uur in de museumtuin en het museum, Parallelweg Den Helder 1 te Doesburg. Entree €5,-, kinderen tot 12 jaar gratis o.b., i www.tolderas.nl. Fruitbomen en fruit geheel biologisch geteeld, tentoonstelling van tiental bijzondere appel- en perenrassen, o.a. rozevlezige handpeer 'Anne van Tolkamer'.

12 november Bornebroek

Lezing door Theo de Ronde: "Is er een samenhang tussen de bijenziektes varroa, nosema en CCD (verdwijnziekte)?" Raakvlakken met biologische bijenteeltmethode. Aanvang 19.30 uur in Café 'Eef', Entersestraat, gratis toegang voor alle leden van NBV groep Overijssel-Oost. Frans Huijnen, t 053-43 19 092, e huijnen@bc-enschede.nl of e f.huijnen@skyaccess.nl.

15 november Weert

Studiedag NBV. Zie elders in dit nummer.

15 november Houten

24ste Ruil- en verkoopbeurs Bunnik/Houten van 13.00 tot 15.30 uur in Sociaal Cultureel Centrum 'Nieuwoord', Notengarde 3 (wijk 'De Gaarde'). Meer info in oktobernummer. H.A.van Dam, t 0343-56 15 98 of i www.bhv-bunnikhouten.nl.

22 november Beilen

Studiedag NBV. Zie elders in dit nummer.

17 januari Wageningen

Bestuivingsdag NBV. Info volgt.

18 april Wageningen

Algemene Ledenvergadering van de NBV.